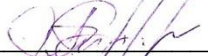

Національний університет "Чернігівський колегіум" імені Т.Г. Шевченка
Кафедра права, філософії та політології

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Протокол №1 від «27» серпня 2024 р.

Завідувач кафедри проф. Чорний О.О.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

«ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА УКРАЇНИ»

Галузь знань – 08 - Право
Спеціальність – 081 – Право
Освітній ступінь – бакалавр
Форма навчання – денна/заочна
Форма підсумкового контролю – екзамен

2024-2025 навчальний рік

Робочу програму розглянуто і схвалено на засіданні кафедри права, філософії та політології

Протокол № 1 від “27”серпня 2024 року.

РОЗРОБНИК ПРОГРАМИ: д.і.н., проф., Іваненко А. О.

Мова навчання – українська.

1.ОПИС ПРЕДМЕТА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Обсяг навчальної дисципліни (денна форма)	Обсяг навчальної дисципліни (заочна форма)
Статус навчальної дисципліни: нормативна Рік підготовки: 1 Семестри: 1 Кількість кредитів ECTS: 4	Загальна кількість годин: 120 Шифр та назва спеціальності: 081 «Право» Галузь знань 08 Право Лекції <i>теоретична підготовка</i>): 32 Практичні: 16 Самостійна робота: 72 Вид контролю: екзамен	Загальна кількість годин: 120 Шифр та назва спеціальності: 081 «Право» Галузь знань 08 Право Лекції (<i>теоретична підготовка</i>): 16 Практичні: 6 Самостійна робота: 98 Вид контролю: екзамен

Предметом “Історії держави і права України” є вивчення, виникнення, розвиток і зміна типів та форм держави і права, а також державних органів і правових інститутів українського народу та народів, що населяли територію України.

Історія держави і права України має структурно-логічний зв'язок з:

- *теорією держави і права* - вони разом досліджують генезис держави і права. Теорія вивчає типові риси, загальні закономірності виникнення, розвитку, суті та загибелі певних типів держави і права, дає загальні визначення, поняття, уникаючи конкретики, тоді як історія держави і права, опираючись на встановлені теорією загальні закономірності, визначення та поняття, досліджує виникнення, розвиток і суть державно - політичних і правових інститутів у конкретній історичній ситуації в Україні;

- *історією держави і права зарубіжних країн* - українська державність і право проходили процес становлення і розвитку не ізольовано, а в контексті аналогічного процесу зарубіжних країн, зокрема східноєвропейських, що дозволяло використовувати взаємний досвід державо- та правотворення;

- *історією вчень про державу і право*, оскільки розвиток державно-правових форм життя окремих народів використовується з метою вивчення змісту і виявлення характерних рис державно-правових вчень певної історичної доби, методів впровадження їх у практику;

- *конституційним правом* - досліджує історію конституційного процесу і державно - правового розвитку в Україні;

- *галузевими юридичними науками* (адміністративним, цивільним, земельним, трудовим, кримінальним, процесуальним та ін.), оскільки вивчаючи державні та правові інститути на сучасному етапі, допомагає зрозуміти їх сутність, відстежити негативні і позитивні риси. Проте на відміну від галузевих юридичних наук історія держави і права вивчає розвиток державно - правових явищ на території України у їхній цілісності, єдності та взаємозв'язку;

- *історією України* - сукупний матеріал вітчизняної історії слугує вкрай необхідним фоном, контекстом для вивчення історії держави і права України;

- *політологією*, тому що обидві дисципліни вивчають закономірності виникнення, функціонування та розвитку суспільної влади, держави, політики, проте аналіз цих фактів і явищ робиться під кутом зору соціально-політичних або правових цінностей;

- *філософією*, тому що філософія щодо історії держави і права України виконує методологічну роль;

- *економічною теорією*, оскільки ця дисципліна вивчає вплив способу виробництва на суспільну свідомість та державно-правові інститути суспільства, проте й інститути держави і права самі виступають важливим фактором у формуванні соціально-економічних відносин, які завжди набувають правової форми.

Предметом “Історії держави і права України” є вивчення, виникнення, розвиток і зміна типів та форм держави і права, а також державних органів і правових інститутів українського народу та народів, що населяли територію України.

Мета – формувати всебічно розвинену та соціально активну особу, Історія держави і права України покликана забезпечити глибокі знання історичного розвитку державності українського народу, особливостей його національного права; вміння визначити вклад національних цінностей у загальнолюдські; переконливо засвоїти ідеали гуманізму та демократії; формувати історичну свідомість як основу всієї суспільної свідомості; привити самостійні, творчі, пізнавальні навички підходу до історичного минулого та реального сьогодення.

Завдання – вивчення процесу державно-правового розвитку українського народу з найдавніших часів до сьогодення, а також історичні типи і форми держави і права, політичні установи та правові інститути в їх історичному розвитку. Розглянути роль і значення держави і права у житті українського суспільства. У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен:

- оволодіти сучасними методами історичного пізнання, історичним термінологічно-понятійним апаратом;

- зрозуміти сутність, природу та генезис історичних явищ, вміти здійснювати їх аналіз та узагальнення, з'ясувати причинно-наслідкові зв'язки історичних подій і процесів;

- виважено оцінювати роль суб'єктивних і об'єктивних чинників в історичному процесі, подіях і явищах вітчизняної історії;

- знати основні праці вітчизняних і зарубіжних істориків, присвячених актуальним проблемам історії української державності і права;

- на основі методів наукового пошуку опанувати новітні історичні концепції, оволодіти елементами наукового підходу до вивчення архівних матеріалів з історії української державності і права.

Очікувані результати навчання зазначені в освітній програмі

Компетентності
<p>ЗК1. Здатність до абстрактного мислення аналізу та синтезу.</p> <p>ЗК3. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.</p> <p>ЗК4. Здатність спілкуватися державною мовою як усно так і письмово</p> <p>ЗК5. Здатність спілкуватися іноземною мовою.</p> <p>ЗК7. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.</p> <p>ЗК11. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.</p> <p>ЗК13. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку права, його місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій.</p> <p>ЗК14. Цінування та повага різноманітності і мультикультурності.</p> <p>ЗК16. Здатність ухвалювати рішення та діяти, дотримуючись принципу неприпустимості корупції та будь-яких інших проявів недоброчесності.</p>
Програмні результати навчання
<p>РН 3. Проводити збір і інтегрований аналіз матеріалів з різних джерел.</p> <p>РН 5. Давати короткий правовий висновок щодо окремих фактичних обставин з достатньою обґрунтованістю.</p> <p>РН 7. Складати та узгоджувати план власного прикладного дослідження і самостійно збирати матеріали за визначеними джерелами</p> <p>РН 10. Вільно спілкуватись державною та іноземною мовами як усно, так і письмово, із застосуванням правничої термінології.</p> <p>РН 17. Працювати в команді, забезпечуючи виконання завдань команди.</p>

**Організація навчання.
Тематичний план для денної форми навчання**

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	денна форма					
	Разом	у тому числі				
л		пр	лаб.	інд.	ср	
1	2	3	4	5	6	7
Тема 1. Історія держави і права України як наука і навчальна дисципліна. Стародавні держави і право на території України	1	3				8
Тема 2. Ранньофеодальна держава Київська Русь. Давньоруське право. Галицько-Волинська держава та її право	13	3	2			8
Тема 3. Литовсько-Руська держава та її право. Формування Литовсько-руської держави. Польсько-Литовські унії. Суспільно-політичний лад і право на українських землях у складі Речі Посполитої.	13	4	2			7

Тема 4. Українська гетьманська держава: держаний лад, суспільний устрій і право (середина XVII — кінець XVIII ст.)	12	3	2			7
Тема 5. Суспільно-політичний устрій і право на українських землях у складі імперій	10	3				7
Тема 6. Національна державність і право за доби української революції (1917 - 1920 роки). Західноукраїнська народна республіка та її право	12	3	2			7
Тема 7. Утворення радянської держави і права в Україні. Радянська державність і право в Україні у 20–30-х рр. XX ст.	12	3	2			7
Тема 8. Держава і право України в роки Другої світової війни (1939–1945 рр.). Держава і право України у повоєнні роки та в період десталінізації (1945 — перша половина 1960-х рр.)	13	4	2			7
Тема 9. Держава і право України у період “застою”(середина 1960-х — середина 1980-х р.)	12	3	2			7
Тема 10. Державно-правовий розвиток України у період «перебудови» в СРСР (1985-1991 рр.)	12	3	2			7
Усього годин	120	32	16			72

Тематичний план для заочної форми навчання

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	заочна форма					
	Разом	у тому числі				
л		пр	лаб.	інд.	срс	
1	2	3	4	5	6	7
Тема 1. Історія держави і права України як наука і навчальна дисципліна. Стародавні держави і право на території України	11	2	1			8
Тема 2. Ранньофеодальна держава Київська Русь. Давньоруське право. Галицько-Волинська держава та її право	13		1			12
Тема 3. Литовсько-Руська держава та її право. Формування Литовсько-руської держави. Польсько-Литовські унії. Суспільно-політичний лад і право на українських землях у складі Речі Посполитої.	13	2	1			10
Тема 4. Українська гетьманська держава: держаний лад, суспільний устрій і право (середина XVII — кінець XVIII ст.)	12	2				10
Тема 5. Суспільно-політичний устрій і право на українських землях у складі імперій	10		1			9

Тема 6. Національна державність і право за доби української революції (1917 - 1920 роки). Західноукраїнська народна республіка та її право	12	2				10
Тема 7. Утворення радянської держави і права в Україні. Радянська державність і право в Україні у 20–30-х рр. ХХ ст.	12	2	1			9
Тема 8. Держава і право України в роки Другої світової війни (1939–1945 рр.). Держава і право України у повоєнні роки та в період десталінізації (1945 — перша половина 1960-х рр.)	13	2				11
Тема 9. Держава і право України у період “застою”(середина 1960-х — середина 1980-х р.)	12	2	1			9
Тема 10. Державно-правовий розвиток України у період «перебудови» в СРСР (1985-1991 рр.)	12	2				10
Усього годин	120	16	6			98

3. Короткий зміст дисципліни.

ТЕМА 1. ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА УКРАЇНИ ЯК НАУКА І НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА. СТАРОДАВНІ ДЕРЖАВИ І ПРАВО НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Предмет курсу «Історія держави і права України» і його завдання. Методологія викладу і вивчення дисципліни. Місце історії держави і права України в системі юридичних і гуманітарних дисциплін. Взаємозв'язок історії держави і права України з іншими юридичними і гуманітарними дисциплінами. Періодизація курсу історії держави і права України.

Переддержавні форми цивілізації на території сучасної України: розпад первіснообщинного ладу (причини, етапи); археологічні культури; формування передумов виникнення права у землеробських племен Подніпров'я (I тисячоліття до н.е.). Право Скіфських ранньодержавних утворень: Велика (VII-III ст. до н.е.) та Мала (Кримська) Скіфія (III ст. до н. е. - III ст. н.е.); джерела права (звичаєве право, правова думка). Основні риси права (державного, цивільного, кримінального, процесуального). Початкові форми рецепції права. Формування та розвиток античних державно-правових утворень у Північному Причорномор'ї кін. VII ст. до н.е. – перш. пол. VI ст. н.е. (загальна характеристика): поліси (Херсонес, Ольвія, Тіра, Пантікапей); Боспорське царство; нормативні основи колонізації; міжнародно-правові стосунки; джерела права (звичаєве право, нормативні акти, використання досягнень античної правової думки). Основні риси державного права античних держав Північного Причорномор'я (кінець VII ст. до н.е. – перша половина VI ст. н.е.): правовий статус населення (політи, неповноправне населення, раби); форми держав (устрій, правління, режим); органи державної влади та управління; судоустрій; фінанси. Нормативне регулювання цивільно-правових відносин в античних державах Північного Причорномор'я (кінець VII ст. до н.е. – перша половина VI ст. н.е.): право власності; зобов'язальне право; особливості регулювання сімейних відносин; спадкове право; вплив римського права. Становлення кримінального права античних держав Північного Причорномор'я (кінець VII ст. до н.е. – перша половина VI ст. н.е.): поняття злочину, його суб'єкти та об'єкти; види злочинів; мета та види покарань. Основні риси процесуального права в античних державах Північного Причорномор'я (кінець VII ст. до н.е. – перша половина VI ст. н.е.): форми та суб'єкти процесу; стадії процесу, види

доказів. Виникнення карально-охоронної функції у Північному Причорномор'ї в стародавню добу (кінець VII ст. до н.е. – перша половина VI ст. н.е.); охорона громадського порядку та протидія злочинності у скіфських ранньодержавних утвореннях, в античних державах Північного Причорномор'я; правоохоронні органи античних держав; поєднання правоохоронної та інших виконавчих функцій; здійснення нагляду за дотриманням законності; контроль за дотриманням норм моралі; діяльність податкових органів.

ТЕМА 2. РАННЬОФЕОДАЛЬНА ДЕРЖАВА КИЇВСЬКА РУСЬ. ДАВНЬОРУСЬКЕ ПРАВО. ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКА ДЕРЖАВА ТА ЇЇ ПРАВО

Розселення східних слов'ян на території України. Суспільно-політичний розвиток східних слов'ян від військово-демократичної організації племен до ранньофеодальної держави. Союзи племен, міжплемінний військово-політичний союз антів — Антське царство (кінець IV — початок VII ст.). Об'єднання союзів племен і створення союзу слов'янських племен під назвою “Русь” (VII ст.). Утворення ядра давньоруської державності — своєрідної федерації князівств Руська земля (VII–IX ст.). Об'єднання південного та північного ранньодержавних утворень у Давньоруську державу з центром у Києві. Внутрішні та зовнішні фактори консолідації слов'янських земель. Етапи державно-правового розвитку Київської Русі. Теорії походження Київської Русі, наукова неспроможність норманської теорії та політичної доктрини пантюркізму щодо походження державності у східних слов'ян.

Суспільний лад. Панівна верхівка суспільства: Великий князь, місцеві князі, бояри, вище духовенство. Великокнязівський домен, володіння місцевих князів, бояр, церковне землеволодіння. Правове становище вільного, напівзалежного та феодально залежного населення. Смерди, рядовичі, закупи, холопи, челядь. Особливості правового становища ізгоїв. Відмінності у правовому становищі соціальних груп міського населення. Державний лад. Центральні органи влади й управління: великий князь, боярська рада, князівські з'їзди (снеми), віче. Реформи Володимира Великого. Десяткова та двірсько-вотчинна системи управління територіями. Посадники, намісники, волостелі, тіуни, вірники та ін. Система “кормління” посадових осіб. Сільська територіальна община — верв. Церква. Податкова система та військова організація. Система судових органів.

Джерела права Київської Русі: звичаєве право; нормативні акти (закони, збірки законів „Руська Правда”); нормативні договори; канонічне право; формування правової системи. Державно-правова думка: Ярослав Мудрий, Володимир Мономах, Митрополит Іларіон. Державне право Київської Русі: правовий статус населення (феодала, смерди, челядь, холопи, міське населення). Форми державного устрою та правління (ранньофеодальна імперія; палацово-доменіальна система управління; самоврядування); судоустрій. Основні риси цивільного права у Київській Русі: право власності; зобов'язальне право; спадкове право; сімейне право. Основні риси кримінального права Київської Русі: поняття злочину; суб'єкти та об'єкти злочину; мета та види покарань. Основні риси процесуального права Київської Русі: історична форма процесу, стадії процесу, суб'єкти процесу, види доказів. Розвиток права на території України в період феодальної роздробленості (сер. XII - сер. XIV ст.). Джерела та основні риси державного права Русі у період роздробленості: причини роздробленості, її юридичне закріплення; правовий стан населення. Форма державного устрою та правління, її особливості у Південно-західних землях Русі. Судоустрій. Вплив монгольського (золотоординського) права. Охорона громадського порядку та боротьба зі злочинністю у Київській Русі: джерела права про охоронну діяльність; князь та його повноваження; вірники, мечники, старша та молодша дружина, посадники; охоронна діяльність у Галицько-Волинському князівстві.

Особливості державно-правового розвитку українського народу в період політичної роздробленості. Утворення та розквіт Галицько-Волинського князівства як центру об'єднання земель південно-західної Русі. Значення Галицько-Волинської держави як спадкоємниці державно-правової традиції Київської Русі. Суспільний лад. Князі. Бояри.

Боярська аристократія — могутня економічна та політична основа феодального класу Галичини. Служилі феодали. Духовенство. Соціальні Особливості сільського населення. Вплив бурхливого розвитку міст на соціальний склад міського населення. Державний устрій. Верховна влада князя та її обмежений характер. Дуумвірат на Галицько-Волинській землі. Боярська рада як орган впливу боярської олігархії. Князівські з'їзди (снеми). Віче. Прискорене переростання десяткової системи управління у двірсько-вотчинну. Двірський, канцлер, стольник, збройник, отроки, дитячі та ін. Місцеве управління. Посадники, волостелі, старости та ін. Судова система. Церква. Військо. Особливості правової системи. Джерела права. Звичаєве право. Руська Правда. Князівське законодавство: князівські грамоти, заповіти, статuti, договори тощо. Грамота князя Івана Ростиславовича 1134 р. Рукописання (заповіт) князя Володимира Васильковича 1287 р. Статутна грамота князя Мстислава Даниловича 1289 р. Церковне законодавство. Магдебурзьке право на західноукраїнських землях.

ТЕМА 3. ЛИТОВСЬКО-РУСЬКА ДЕРЖАВА ТА ЇЇ ПРАВО. ФОРМУВАННЯ ЛИТОВСЬКО-РУСЬКОЇ ДЕРЖАВИ. ПОЛЬСЬКО-ЛИТОВСЬКІ УНІЇ.

Утворення Литовської держави. Передумови та процес приєднання українських земель до Великого князівства Литовського; аналіз розбіжностей у наукових оцінках характеру цього приєднання. Ліквідація автономії українських земель і перетворення їх на воєводства у складі Великого князівства Литовського. Польсько-литовські унії: Кревська 1385 р., Городельська 1413 р., Люблінська 1569 р. Зміни у правовому статусі українських земель. Суспільний лад. Князі, магнати, пани-бояри. Становлення шляхти та зростання її соціального статусу. Правове оформлення зрівняння шляхти у правах із магнатами. Постанова сейму 1552 р. про “вивід шляхти”. “Устава на волоки” 1557 р. Духовенство. Зміни у правовому становищі міщанства. Селяни: особисто вільні, напіввільні, невольники. Подальша соціальна диференціація селянства (тяглові, службові, селяни-ремісники, чиншові), особливості їхнього соціально-правового статусу. Державний устрій. Великий князь. Удільні князі, їх перетворення у підданих Великого князя (привілей 1434 р.). Пани-рада, зростання її компетенції (привілей 1506 р.) Трансформація феодальних з'їздів у вальний (загальний) сейм. Склад і компетенція Великого вального сейму. Центральне управління: маршалки (земські, двірські), канцлер, підканцлер, підскарбії (земські, двірські), гетьмани (земські, польні) та ін. Місцеве управління: намісники, воєводи, каштеляни, старости тощо. Судова система. Великокнязівський суд. Провінційні суди. Феодальні (доменіальні) суди. Церковні суди. Копні (громадські) суди. Судова система за реформою 1564 р.: гродські (замкові), земські (шляхетські трибунали), підкоморські суди.

Люблінська унія 1569 р. та створення Речі Посполитої. Наслідки Берестейської церковної унії. Польська експансія та її вплив на соціальну й політичну еволюцію українського суспільства. Суспільний устрій. Панівна верхівка українського суспільства як соціальна база колонізації українських земель. Магнати-латифундисти. Посилення політичної ролі та економіко-господарських функцій шляхти. Духовенство. Утиски православної церкви в умовах католицької експансії. Селяни: державні та приватновласницькі; особисто вільні, напіввільні та феодально залежні. Правове оформлення закріпачення українського селянства. Міське населення: міський патриціат, “поспільство” (бюргерство), міські низи (плебс). Українське козацтво. Державний лад. Державний статус королівської влади за “Артикулами” Генріха Валуа 1572 р. Великий вальний сейм: сенат і посольська ізба. Центральне управління. Король і вищі посадові особи (маршалки, канцлер, підскарбії, гетьмани та ін.). Система органів місцевого управління: воєводи, каштеляни, старости та ін. Воєводські і повітові сеймики. Елементи самоврядування в містах. Магістрат — адміністративний і судовий орган міського самоврядування. Міська рада та міська лава. Судова система. Сеймовий та королівський суди. Коронний та литовський трибунали. Система станово-шляхетських судів у повітах. Земські суди. Гродські суди (вищі й нижчі). Підкоморські суди. Роль замкових канцелярій

у судовій системі повіту. Вотчинні (доменіальні суди). Поточні та виложені суди у самоврядних містах. Магістратські та ратушні суди. Церковні суди: духовні, доменіальні та монастирські. Рецепція Річчю Посполитою правової системи Великого князівства Литовського, що ґрунтувалася на давньокиївському праві. Литовський статут 1588 р. Постанови сейму (конституції). Поширення на українські землі магдебурзького права. Джерела церковного права. Право власності. Правовий режим маєтків. Спадкове право. Зобов'язальне право. Правове регулювання шлюбно-сімейних відносин. Поняття і види злочинів. Система покарань. Судовий процес. Особливості застосування інквізиційного процесу на українських землях.

ТЕМА 4. УКРАЇНЬСЬКА ГЕТЬМАНСЬКА ДЕРЖАВА: ДЕРЖАНИЙ ЛАД, СУСПІЛЬНИЙ УСТРІЙ І ПРАВО (СЕРЕДИНА XVII — КІНЕЦЬ XVIII СТ.)

Причини та умови виникнення українського козацтва. Соціальні джерела та засади формування Запорозької Січі. Соціальний склад і правове становище січового козацтва. Запорозька Січ як центр народного невдоволення, боротьби проти соціального, національного та релігійного гноблення. Адміністративно-територіальний поділ Січі: кіш, курені, паланки. Категорії населення Запорозької Січі. Система органів військово-адміністративної влади. Військова (Загальна) рада. Кошовий отаман. Генеральна старшина (військові начальники). Кошовий отаман. Військовий суддя. Військовий осавул. Військовий писар. Курінні отамани. Військові службовці: підписар, булавничий, хорунжий, бунчужний, довбиш, пушкар, канцеляристи та ін. Старшина похідна та паланкова. Суд і судочинство. Правова система Запорозької Січі. Джерела права. Звичаєве козацьке право. Церковне право. Рішення військових рад, кошового отамана, старшини. Особливості застосування гетьманських універсалів, царських грамот, універсалів польських королів як джерел права на Запоріжжі. Характерні риси права. Поняття і види злочинів на Січі. Особливості судового процесу. Система покарань.

Джерела права України періоду визвольних змагань середини XVII ст.: звичаєве право, основні риси звичаєвого козацького права, міжнародні угоди, нормативні акти (універсали), „старі” збірки законів, канонічне право, правова думка (Б. Хмельницький, А.Кисіль). Державне право України періоду формування національної козацької держави середини XVII ст.: правовий стан населення (селянство, міщанство, козацтво, шляхта); виборче право; державний устрій, форма правління, полково-сотенна система (визначення, структура, функції); режим; самоврядування (міст, Січі); судоустрій. Основні зміни у праві України періоду визвольних змагань середини XVII ст.: цивільному праві (право власності на землю); кримінальному праві (державні, військові злочини); процесуальному праві (судочинстві). Міжнародно-правовий статус України у середині XVII ст.: праводносини з Річчю Посполитою, Туреччиною, Молдовою, Валахією; правове оформлення протекторату Московської держави (Березневі статті, жалувані грамоти 1654 р.), історико-правові погляди на зміст та значення Переяславсько-Московського договору 1654 р.

Політико-правове становище Гетьманщини у складі Росії. Гетьманські статті: Переяславські 1659 р. Ю. Хмельницького; Московські 1665 р. І. Брюховецького; Глухівські 1669 р. Д. Многогрішного; Конотопські 1672 р. І. Самойловича; Коломацькі 1687 р. І. Мазепи; Решетилівські 1709 р. І. Скоропадського; “Рішучі пункти” 1728 р. Д. Апостола. Спроба І. Виговського змінити державний статус Гетьманщини (Гадяцький договір 1658 р.). Суспільний устрій. Українські феодали. Знатнее військове товариство. Зростання старшинсько-шляхетського та монастирського землеволодіння. Зміцнення становища православного духовенства. Реєстрове козацтво та його занепад. Міщанство. Категорії селян і форми їх експлуатації. Обмеження права переходу селян. Остаточне закріпачення селянства за царським указом 1783 р. Органи влади й управління Гетьманщини. Загальновійськова рада. Рада генеральної старшини. Гетьман. Генеральна військова канцелярія. Полково-сотенна система територіального управління. Міське самоврядування. Судова система. Генеральний військовий суд, полкові, сотенні та громадські (сільські)

суди. Судова реформа 1760–1763 рр. Земські, підкоморські та гродські (міські) суди. Органи самодержавного управління Гетьманщиною: Малоросійська колегія (1722–1727 рр.), правління гетьманського уряду (1734–1750 рр.), Малоросійська колегія (1764–1786 рр.). Ліквідація автономії України. Ліквідація Запорозької Січі (1775 р.). Правова система. Джерела і розвиток права. Звичаєве козацьке право. Рішення загальновійськової ради. Гетьманські статті як джерела права. Пакти і Конституція прав і вольностей Війська Запорозького 1710 р. Царське законодавство. Гетьманське законодавство: універсали, ордери, грамоти, листи, інструкції. Акти військової канцелярії. Церковне право. Часткова дія литовських статутів і збірників магдебурзького права. Кодифікація українського права. Процес короткий наказний, виданий при резиденції гетьманській 1734 р. Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 р. Суд і розправа в правах малоросійських 1750 р. Книга Статут та інші права малоросійські 1764 р. Екстракт малоросійських прав 1767 р. Риси права. Право власності. Різновиди феодального землеволодіння: вотчини і держання (рангові). Zobov'язальне право. Право успадкування. Шлюбно-сімейне право. Кримінальне право. Поняття і види злочинів. Мета і система покарань. Зміни у судовому процесі. Обвинувально-змагальний та слідчий (інквізиційний) види процесу.

ТЕМА 5. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ УСТРІЙ І ПРАВО НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У СКЛАДІ ІМПЕРІЙ

Криза феодально-кріпосницької системи Росії. Великі реформи 60–80-х років; особливості їх проведення на Україні. Революційна криза початку ХХ ст. Суспільний лад. Зрівняння українського дворянства у правах із російським (укази 1801, 1835 р.). Протекціонізм царизму щодо дворянства. Духовенство. Виникнення буржуазії та зміцнення її соціально-правового становища. Диференціація буржуазного класу. Селянство. Реформа 1837–1841 рр. Інвентарна реформа 1847–1848 рр. Зміни в соціально-правовому становищі селян унаслідок реформи 1861 р. Аграрна реформа П. Столипіна. Міське населення. Почесні громадяни. Гільдійське купецтво. Міщани. Ремісники. Фабрично-заводські робітники. Адміністративно-територіальний устрій, органи влади й управління на українських землях. Перетворення намісництв у губернії. Генерал-губернаторства. Центральне управління. Губернські правління. Повітовий, волосний, міський апарат управління. Дворянські зібрання. Земська реформа 1864 р., особливості її проведення в Україні. Міська реформа 1870 р. Сільське й волосне самоврядування за реформою 1861 р. Мірові посередники. Поліцейська реформа 1862 р. Військова, освітня, фінансова та інші реформи 60–80-х років. Контрреформи 80–90-х років. Державна дума та представництво в ній України. Судочинство в дореформений період. Судова реформа 1864 р.; особливості проведення в Україні. Мирова юстиція. Окружні суди. Судочинство за участю присяжних засідателів. Судові палати. Присяжні повірені та приватні повірені. Прокуратура. Джерела права. Кодифікація права України. Звід місцевих законів губерній і областей, приєднаних від Польщі (А. Повстанський). Зібрання малоросійських прав 1807 р. Звід законів західних губерній (І. Данилович). Поширення на Україну в 1840–1842 рр. загальноімперського законодавства. Повне зібрання законів Російської імперії 1830 р. Звід законів Російської імперії 1832 р. Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р. (нові редакції 1866, 1885 р.) Судові статuti 1864 р. Військовий статут про покарання 1867 р. Військово-морський статут 1886 р. Кримінальне уложення 1903 р. Надзвичайне законодавство 1905–1906 рр. та періоду війни. Виникнення галузевого законодавства. Цивільне право. Адміністративне право. Шлюбно-сімейне право. Кримінальне право. Зміни в цивільно-процесуальному й кримінально-процесуальному законодавстві.

Політико-правове становище українських земель у складі Австро-Угорської імперії. Австро-Угорська угода 1867 р., створення Австро-Угорської імперії. Суспільний лад. Магнати, шляхта, духовенство. Селянство. Скасування кріпосного права. Міське населення. Адміністративно-територіальний поділ. Органи влади й управління. Губернатор і губернське присутствіє. Становий сейм. Старости, війти, мандатори. Жупани.

Револуційний рух, Конституція 1848 р. Зміни в політико- правовому становищі українських земель. Головна Руська Рада. Антидемократична конституція 1849 р. Крайові конституції 1850 р. Унія Австрії та Угорщини 1867 р. Дуалістична монархія. Конституція Австрії 1867 р. Відновлення в Угорщині дії Конституції 1848 р. Делегації. Рейхсрат Австрії та сейм Угорщини. Правління намісника Галичини та крайове президентське правління Буковини. Крайові сейми Галичини та Буковини. Повітові, міські, сільські органи самоврядування. Повітові громади (гміни), повітові ради та старости. Статути Львова та Чернівців. Суди на західноукраїнських землях: земські та гродські, міські, доменіальні, комітатські, духовні. Триступенева система судів за Конституцією 1867 р.: одноособові повітові суди, колегіальні крайові (окружні) суди, колегіальний вищий крайовий суд у Львові. Найвищі судові інстанції (Верховний судовий і касаційний трибунал у Відні). Спеціалізовані суди. Прокуратура. Фінансова прокуратура. Адвокатура. Правова система. Джерела права. Характеристика галузей права. Практика апробації австрійського законодавства у Галичині. Дія австрійського законодавства на території Галичини та Буковини: Цивільний кодекс 1811 р.; Цивільно- процесуальний кодекс 1796 та 1895 рр.; Кримінальний кодекс 1803 та 1852 рр.; Кримінально-процесуальний кодекс 1853 і 1873 рр. Кримінальний кодекс Угорщини 1879 р. та запровадження його на Закарпатті.

ТЕМА 6. НАЦІОНАЛЬНА ДЕРЖАВНІСТЬ І ПРАВО ЗА ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917 - 1920 РОКИ). ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА ТА ЇЇ ПРАВО

Зміни у суспільно-політичному устрої внаслідок Лютневої буржуазно- демократичної революції у Росії. Утворення Центральної Ради. Всеукраїнський національний конгрес (6–8 квітня 1917 р.). Підтримка Центральної Ради з боку всеукраїнських військового, селянського, робітничого з'їздів та розширення її складу. Перший універсал Центральної Ради. Створення Генерального секретаріату. Другий універсал Центральної Ради. Встановлення більшовицької влади в Петрограді. Третій універсал Центральної Ради. Проголошення УНР як автономії у складі Російської Федерації. Четвертий універсал Центральної Ради. Проголошення самостійності і незалежності УНР. Україна в умовах австро-німецької окупації. Правовий статус Центральної Ради, Малої Ради, Генерального секретаріату (Ради Народних Міністрів). Діяльність Центральної Ради щодо створення органів місцевої влади і місцевого самоврядування. Реформування судочинства. Виникнення “надзвичайного правосуддя”. Самосуди. Створення прокуратурії. Зовнішньополітична діяльність. Військове будівництво.

Перший універсал Центральної Ради. Створення Генерального секретаріату. Другий універсал Центральної Ради. Встановлення більшовицької влади в Петрограді. Третій універсал Центральної Ради. Проголошення УНР як автономії у складі Російської Федерації. Четвертий універсал Центральної Ради. Законодавча діяльність Центральної Ради. Закони “Про порядок видання законів” від 25 листопада 1917 р., “Про випуск державних кредитових білетів УНР” від 6 січня 1918 р., “Про національно-персональну автономію” від 6 січня 1918 р., “Про громадянство УНР” від 2 березня 1918 р., Земельний закон від 18 січня 1918 р. та ін. Конституція УНР, її зміст та значення

Проголошення П. Скоропадського на з'їзді українських хліборобів 29 квітня 1918 р. гетьманом України. Проголошення Української держави. Історико-правова характеристика природи Гетьманату П. Скоропадського. Грамота до всього українського народу та закони про тимчасовий державний устрій України від 29 квітня 1918 р.: зміст і значення. Функції, склад та організація діяльності гетьманського уряду — Ради Міністрів. Розвиток інституту державної служби. Зовнішньополітична діяльність Місцевого управління. Губернські і повітові старости. Протистояння місцевої адміністрації та органів місцевого самоврядування. Виділення заможного селянства в окрему соціальну категорію — козацтво. Реформування Генерального суду за Законом від 2 червня 1918 р. Відновлення судових палат, окружних судів, мирової юстиції за Законом від 8 липня 1918 р.,

постановами Ради Міністрів від 14 та 21 липня 1918 р. Зростання значення військових судів (Закон від 21 червня 1918 р.). Правоохоронні органи. Організація української прокуратури. Поновлення діяльності адвокатури. Створення нотаріату. Функції Державної варти. Військове будівництво. Засади створення правової системи. Скасування та вибіркове застосування правових актів із законодавчої спадщини. Характеристика гетьманського законодавства. Захист права приватної власності. Законодавче забезпечення культури й освіти. Законодавче забезпечення військового будівництва. Посилення каральної спрямованості законодавства.

Створення Директорії, організація повстання проти Гетьманату, прихід до влади. Декларація від 26 грудня 1918 р. Створення уряду. Акт злуки УНР і ЗУНР. Трудовий конгрес. Формування органів влади й управління. Оголошення війни Радянській Росії. Внутрішня та зовнішня політика Директорії. Урядові кризи: причини й наслідки. Одноосібне керівництво УНР С. Петлюрою. Варшавський договір (21 квітня 1920 р.). Державно-правовий статус Директорії за ухваленим Трудовим конгресом Законом про форму владу в Україні. Рада Народних Міністрів. Тенденція переходу до президентсько-парламентської республіки: закони від листопада 1920 р. “Про тимчасове верховне управління та порядок законодавства в Українській Народній Республіці” та “Про Державну Народну Раду Української Народної Республіки”. Місцеве управління. Губернські, повітові та волосні комісаріати та їхні повноваження за Інструкцією Міністерства внутрішніх справ від 24 червня 1919 р. “Про тимчасову організацію влади на місцях”. Судові установи. “Найвищий суд”. Закон “Про вибори і призначення мирових суддів” від 19 лютого 1919 р. Військово-польові суди та надзвичайні військові суди: склад, юрисдикція та процедура. Законодавча діяльність Директорії. Закон “Про порядок внесення і затвердження законів в Українській республіці” від 14 лютого 1919 р. Скасування права власності на землю за Законом “Про землю в УНР” від 8 січня 1919 р. Використання дореволюційного законодавства у цивільно-правовій та кримінально-правовій сферах. Закон “Про відновлення гарантій недоторканості особи на території УНР” від 28 лютого 1919 р. та факти беззаконня і репресій за Директорії. Проект нової Конституції України. —

Розпад Австро-Угорської імперії. Маніфест 16 жовтня 1918 р. Про перетворення Австро-Угорщини на багатонаціональну федеративну державу. Створення Української Національної Ради. Звернення Ради від 1 листопада 1918 р. “До населення міста Львова” та “Український народе!”. Проголошення ЗУНР. Передвступний договір (14 грудня 1918 р.) та Акт злуки ЗУНР і УНР (22 січня 1919 р.). Захоплення Буковини Румунією. Захоплення Закарпаття Угорщиною, а пізніше — Чехословаччиною. Польсько-українська війна. Припинення чинності Закону щодо об’єднання ЗУНР і УНР. Причини падіння ЗУНР. Державний устрій. Українська Національна Рада та її органи: Президія, Виділ, Президент. Державний секретаріат: склад і повноваження. Закон про передання всієї повноти військової і цивільної влади Диктаторові Є. Петрушевичу. Утворення Колегії головноуповноважених і Військової канцелярії. Місцеві органи влади та управління: повітові, громадські, міські комісари та ради. Реформування судової системи. Цивільно-правова спеціалізація окружних і повітових судів. Утворення трибуналів для розгляду кримінальних справ. Окремі судові сенати другої та третьої інстанції. Правоохоронні органи: народна міліція та жандармерія. Адвокатура. Державна прокуратура. Нотаріат. Військова юстиція. Створення Української галицької армії. Зовнішньополітична діяльність. “Тимчасовий Основний закон про державну самостійність українських земель бувшої Австро-Угорської монархії” від 13 листопада 1918 р. Закони “Про адміністрацію Західноукраїнської Народної Республіки” (16 листопада 1918 р.), “Про тимчасову організацію судів і судової влади” (21 листопада 1918 р.), “Про державну мову” (15 лютого 1919 р.), “Про право громадянства Західної області УНР і правовий статус чужоземців” (8 квітня 1919 р.). Закон про земельну реформу (14 квітня 1919 р.), зволікання з його реалізацією. Застосування австрійського законодавства в галузях цивільного, кримінального й процесуального права.

ТЕМА 7. УТВОРЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА В УКРАЇНІ. РАДЯНСЬКА ДЕРЖАВНІСТЬ І ПРАВО В УКРАЇНІ У 20–30-х роках ХХ ст.

Виникнення Рад робітничих, селянських і солдатських депутатів як органів керівництва революційним рухом. Спроби більшовиків легітимно усунути Центральну Раду. I Всеукраїнський з'їзд Рад робітничих і солдатських депутатів. Проголошення України республікою Рад (12 грудня 1917 р.). Обрання Центрального Виконавчого Комітету (ЦВК). Утворення радянського уряду України — Народного Секретаріату. Місцеві ради. II Всеукраїнський з'їзд Рад (березень 1918 р.), його рішення. Надзвичайні органи радянської влади: Повстанбюро, Центральний військово-революційний комітет (ЦВРК), революційні та військово-революційні комітети. Створення Тимчасового робітничо-селянського уряду України (28 листопада 1918 р.). Декрет уряду “Про організацію влади на місцях”. Перейменування уряду в Раду Народних Комісарів (29 січня 1919 р.). Вибори до місцевих рад. III Всеукраїнський з'їзд Рад (березень 1919 р.). Створення Ради оборони УСРР, місцевих комітетів оборони, Всеукраїнського революційного комітету та ревкомів на місцях. Комбідри — надзвичайні органи влади на селі. Відновлення ВУЦВК і Раднаркому (лютий 1920 р.). Вибори до місцевих рад (лютий-квітень 1920 р.). IV Всеукраїнський з'їзд Рад. Створення та функції комнезамів. Розвиток зв'язків УСРР із РСФРР та іншими радянськими республіками. Органи управління народним господарством. Трудові армії. Управління націоналізованими промисловими підприємствами протягом періоду воєнного комунізму за “Положенням” від 3 червня 1918 р. Спроби місцевих рад створити власні суди. Постанова Народного секретаріату від 4 січня 1918 р. “Про введення Народного суду”. Декрет про суд Раднаркому УСРР від 19 лютого 1919 р. Положення про революційні трибунали від 23 січня 1918 р. Тимчасове положення про народні суди та революційні трибунали від 20 лютого 1919 р. Положення Раднаркому про народний суд від 26 жовтня 1920. Інструкція Нарком'юсту від 3 червня 1919 р. “Про судочинство”. Всеукраїнська (надзвичайна комісія для боротьби з контрреволюцією. Позасудові репресії. Створення радянської міліції. Становлення радянського права. Конституція УСРР 1919 р. Поширення на територію України декретів і розпоряджень робітничо-селянського уряду РСФРР. Декрети про націоналізацію підприємств, банків. Застосування адміністративно-правових актів в управлінні державною власністю. Закон про землю від 5 лютого 1920 р. Хлібна і продовольча розкладка. Декрети від 20 лютого 1920 р. Про цивільний шлюб і свободу розлучень. Риси трудового права. Риси кримінально- та цивільно-процесуального права.

Утворення Союзу РСР. Державно-правове становище України за договором про утворення СРСР (грудень 1922 р.) і Конституцією СРСР (1924 р.). Перебудова державного апарату УСРР у зв'язку з утворенням СРСР. Всеукраїнський з'їзд Рад як верховний орган державної влади УСРР. Державний статус ВУЦВК за Положенням про ВУЦВК від 12 жовтня 1924 р. Компетенція Президії ВУЦВК. Склад і повноваження уряду за “Положенням про Раднарком УСРР” від 12 жовтня 1924 р. Зміни в системі органів галузевого управління (загальносоюзні, об'єднані та республіканські наркомати). Загальне положення про народні комісаріати УСРР від 12 жовтня 1924 р. Українізація державного і господарського апарату. Адміністративно-територіальна реформа. Проголошення Молдавської АСРР у складі УСРР. Судова система за Положеннями про судоустрій 1922, 1925, 1929 р. Порядок утворення, склад та юрисдикція народних судів, окружних судів, Головного суду АМСРР, Верховного Суду УСРР. Дисциплінарні суди. Громадські суди, примиренські камери. Прокуратура: структура та функції. Адвокатура. Структура, функції ОДПУ, ДПК при РНК УСРР та посилення репресивно-каральної спрямованості цих органів.

Кодифікація законодавства. Посилення ролі загальносоюзного законодавчого регулювання. Зміни й доповнення до Конституції УСРР у 1925 р. Конституція УСРР 1929 р. Позбавлення та обмеження виборчих прав. Риси цивільно-правового регулювання. Цивільний кодекс 1922 р. Регуляція права власності. Договірне право. Риси шлюбно-

сімейного права. Кодекс законів про родину, опіку, шлюб і про акти громадянського стану 1926 р. Земельний кодекс 1922 р. і зміни до нього 1927, 1928 р. Закон про ліси 1923 р. Кодекс законів про працю 1922 р. Кодекс законів про народну освіту 1922 р. Адміністративний кодекс 1927 р. Кримінальний кодекс 1922 р. Демократизація кримінального процесу за кримінально-процесуальним кодексом 1922 р. Тенденція до посилення відповідальності. Кримінальний кодекс 1927 р. Посилення силового тиску держави за кримінально-процесуальним кодексом 1927 р. Цивільний процесуальний кодекс 1924 і 1929 р. Виправно-трудоий кодекс 1925 р.

Деформація державно-політичної системи. Посилення партійно-апаратної диктатури в усіх галузях державного, господарського і соціально-культурного будівництва. Ліквідація правових основ багатокладної економіки. Зміни в органах центральної влади за Конституцією УРСР 1937 р. Верховна Рада, її Президія. Раднарком УРСР. Перебудова місцевих органів влади. Посилення ролі сільських рад і комнезамів у період колективізації. Адміністративно-територіальна реформа (центр — область — район). Реорганізація районних і міських рад. Посилення ролі виконавчих структур у місцевих радах. Народні суди — основна ланка судової системи. Підвищення ролі обласних судів за постановою ВУЦВК і Раднаркому УСРР від 20 червня 1934 р. Верховний Суд УСРР. Створення загальносоюзної централізованої системи прокурорських органів. Ліквідація (1930 р.) НКВС УСРР та утворення (1934 р.) загальносоюзного НКВС. Заміна судового розгляду кримінальних справ адміністративними рішеннями. “Особлива нарада” НКВС, “трійки” та “двійки” на місцях. Застосування незаконних методів слідства, проведення масових репресій. Тенденції розвитку правової системи. Перевага загальносоюзного законодавства над республіканським. Джерела права. Конституція УРСР 1937 р. Особливості цивільно-правового регулювання. Придушення приватногосподарської діяльності. Зміни у трудовому законодавстві. Репресивно-правове забезпечення насильницької колективізації. Правове регулювання діяльності колгоспів. Посилення кримінальної репресії. Зміни й доповнення до Кримінального кодексу УРСР на підставі загальносоюзних законів і постанов (“Про охорону майна державних підприємств колгоспів та кооперації і зміцнення суспільної (соціалістичної) власності” від 7 серпня 1932 р., “Про кримінальну відповідальність за зраду Батьківщині” від 8 червня 1934 р. та ін.). Зміни в кримінально-процесуальному законодавстві. Надзвичайний порядок судочинства у справах про терористичні акти, контрреволюційне шкідництво й диверсії за постановою ЦВК СРСР від 1 грудня 1934 р.

ТЕМА 8. ДЕРЖАВА І ПРАВО УКРАЇНИ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1939–1945 РР.). ДЕРЖАВА І ПРАВО УКРАЇНИ У ПОВОЄННІ РОКИ ТА В ПЕРІОД ДЕСТАЛІНІЗАЦІЇ (1945 — ПЕРША ПОЛОВИНА 1960-Х РР.)

Радянсько-німецький пакт про ненапад і таємний протокол Молотова — Ріббентропа (23 серпня 1939 р.) про розподіл сфер впливу в Європі. Введення радянських військ у Західну Волинь і Східну Галичину. Народні збори Західної України та їхні акти. Закони Верховної Ради СРСР (1 листопада 1939 р.) та Верховної Ради УРСР (15 листопада 1939 р.) про прийняття Західної України до складу УРСР. Нота уряду СРСР від 28 червня 1940 р. та введення радянських військ у Північну Буковину і Бессарабію. Закон Верховної Ради СРСР (2 серпня 1940 р.) про включення Північної Буковини і Хотинського, Акерманського та Ізмаїльського повітів Бессарабії до складу УРСР. Новий адміністративно-територіальний поділ, державне будівництво та масові репресії у західних областях УРСР. Напад фашистської Німеччини на СРСР. Перебудова державного механізму на початку війни. Надзвичайні органи влади та управління. Державний Комітет Оборони. Ставка Верховного головнокомандування. Правовий режим воєнного стану і стану облоги. Діяльність місцевих органів влади й управління в період війни.

Реорганізація органів суду і прокуратури. Розширення юрисдикції військових трибуналів. Об'єднання наркоматів внутрішніх справ і державної безпеки, розширення їхніх повноважень і посилення репресивно-каральної спрямованості. Встановлення

окупаційного режиму та розчленування загарбниками території України. Спроби відродження української національної державності. Антифашистське підпілля та партизанський рух в Україні. Відновлення радянської влади в Україні. Розширення прав республіки у сферах міжнародних відносин та оборони. Особливості правової системи УРСР в умовах війни. Зміни у цивільно-правовій регуляції відносин власності, спадкування, житлокористування. Правове забезпечення зміцнення сім'ї, охорони материнства, дитинства. Правовий режим трудових мобілізацій і трудових повинностей. Збільшення робочого часу. Працевлаштування та побутове забезпечення інвалідів війни. Колгоспне законодавство воєнного часу. Зміни у кримінальному праві. Відповідальність за скоєння воєнних злочинів.

Повоєнний сталінський режим. Відбудова народного господарства. Членство України в ООН і розширення міжнародних зв'язків. Ліквідація надзвичайних органів влади й управління. Відновлення конституційних органів влади. Вибори до Верховної Ради України та місцевих органів влади й управління. Десталінізація. Спроби вдосконалити управління народним господарством. Раднаргоспи. Правові засади входження Кримської області до складу УРСР. Розширення компетенції республіканських органів управління. Реорганізація суду. Закон про судоустрій УРСР 1960 р. Інститут народних засідателів. Товариські суди. Перебудова правоохоронних органів. Положення про прокурорський нагляд у СРСР від 24 травня 1955 р. КДБ при Раді Міністрів СРСР та його органи в Україні. Реорганізація органів внутрішніх справ. Народні дружини. Повоєнні зміни в законодавстві. Початок кодифікації загальносоюзного та республіканського законодавства. Основи законодавства Союзу РСР і союзних республік в ієрархії норм радянського права. Зміни у цивільно-правовому регулюванні. Цивільний кодекс УРСР 1963 р. Усунення обмежень воєнної доби у трудовому праві. Новий порядок вирішення трудових спорів. Закон про державні пенсії 1956 р. Правове регулювання колгоспного будівництва. Обмеження розвитку індивідуальних господарств. Зміни у кримінальному праві. Нові форми державних злочинів. Розширення демократичних засад кримінального права. Кримінальний кодекс УРСР 1960 р. Скасування особливого процесуального порядку провадження слідства і судового розгляду. Процес реабілітації невинно засуджених під час масових репресій. Кримінально-процесуальний кодекс УРСР 1960 р., Цивільно- процесуальний кодекс УРСР 1963 р.

ТЕМА 9. ДЕРЖАВА І ПРАВО УКРАЇНИ У ПЕРІОД “ЗАСТОЮ”(СЕРЕДИНА 1960-Х — СЕРЕДИНА 1980-Х Р.)

Авторитарна командно-адміністративна система управління та її вплив на суспільно-політичне життя. Конституція СРСР 1977 р. і Конституція УРСР 1978 р. Правові основи та діяльність вищих органів влади та управління: Верховна Рада УРСР, її Президія, Рада Міністрів УРСР. Закон “Про Раду Міністрів Української РСР” від 19 грудня 1978 р. Місцеві органи влади. Зміни й доповнення у законодавстві, яке регулювало організацію й діяльність місцевих рад. Судова система УРСР. Закони 1981 р. про судоустрій УРСР, про вибори районних (міських) народних суддів УРСР, про порядок відкликання народних суддів і народних засідателів районних (міських) народних судів УРСР. Реорганізація органів державного арбітражу. Закон СРСР “Про державний арбітраж СРСР” від 30 листопада 1979 р. Закон СРСР “Про прокуратуру СРСР” від 30 листопада 1979 р. Удосконалення організації та діяльності органів внутрішніх справ. Закон СРСР “Про адвокатуру СРСР” від 30 листопада 1979 р. Положення про адвокатуру УРСР від 1 жовтня 1980 р. Нотаріат. Принципи пріоритету держави над особистістю, переважання централістських настанов у законотворчості. Подальша кодифікації законодавства на союзному та республіканському рівнях. Видання Зводу законів СРСР і зводів законів союзних республік. Підготовка і видання Зводу законів УРСР. Розвиток адміністративного законодавства. Кодекс УРСР про адміністративні правопорушення 1984 р. Цивільне і господарське законодавство. Житловий кодекс УРСР 1983 р. Кодекс про шлюб та сім'ю УРСР 1969 р. Кодекс законів про працю УРСР 1971 р. Зміст права на працю за Конституцією УРСР 1978 р. Природно-ресурсне

законодавство. Земельний кодекс УРСР 1970 р. Водний кодекс УРСР 1972 р. Законодавство СРСР про надра, лісове господарство, про охорону атмосферного повітря, про охорону та використання тваринного світу. Зміни у кримінальному законодавстві. Виправно-трудоий кодекс УРСР 1970 р. Процесуальне законодавство. Положення про попереднє взяття під варту 1969 р. Розширення участі захисника у кримінальному процесі. Принципи процесуального права за Конституцією УРСР 1978 р.

ТЕМА 10. ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ У ПЕРІОД «ПЕРЕБУДОВИ» В СРСР (1985-1991 РР.)

Нормативно-правове закріплення процесу курсу на «перебудову» в СРСР та УРСР (сер. 80-х – 1991 рр.): джерела права (зміни і доповнення до Конституції СРСР 1977 та УРСР 1978 рр.; джерела цивільного, шлюбно-сімейного, трудового, адміністративного, кримінального, кримінально-процесуального права; Закон „Про мови в УРСР”; Декларація про державний суверенітет УРСР від 16 липня 1990 року); розвиток правової думки в умовах багатопартійності; реформування цивільного та господарського законодавства. Демократичні зміни у праві УРСР (сер. 80-х – 1991 рр.): конституційне право (розширення прав і свобод громадян; реформи державного апарату; визнання і реалізація принципу розподілу влади; проголошення державного суверенітету УРСР); господарське право (нормативна регламентація пошуку нових шляхів та методів господарювання, правове регулювання здійснення реформ в економіці); адміністративне, цивільне, земельне, трудове, кримінальне, процесуальне право.

5. Тематика практичних занять.

ТЕМА 1. ДЕРЖАВНІСТЬ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Завдання для семінарського заняття:

1. На основі аналізу джерел, які додані до теми, наведіть дані про розселення та звички венеців, антів й слов'ян. Охарактеризуйте процес формування державності у східних слов'ян. На які етапи його можна умовно поділити?

2. У чому полягав процес перетворення органів суспільного самоврядування у слов'янських племенних союзах на державні органи?

3. Ознайомтеся з фрагментом «Повісті минулих літ» (додається), в якому подається сюжет про прихід на Русь варягів. У чому полягає наукова неспроможність норманської та пантюркської теорій походження державності у східних слов'ян? Якими факторами був зумовлений процес виникнення Давньоруської держави?

4. Розкрийте, у чому полягає основний зміст періодів консолідації, розвитку та занепаду Київської держави.

5. Охарактеризуйте форму правління, форму державного устрою та форму політичного режиму Київської Русі; при цьому зверніть увагу на відмінності в політичному механізмі на різних етапах розвитку держави.

6. Зробіть порівняльний аналіз правового становища панівних верств суспільства. Поясніть, який характер носили відносини між феодалами.

7. Дайте характеристику соціально-правового становища вільного населення Київської Русі. Зверніть при цьому увагу на появу у XII ст. ознак зростаючого поневолення вільних селян феодалами. На основі аналізу зробіть висновок, чи існували принципові відмінності у правовому становищі вільних селян та вільних жителів міст.

8. З'ясуйте, в чому полягали особливості соціально-правового становища економічно залежних людей та які правові механізми і в яких межах охороняли їхню особисту свободу.

9. Поясніть, в чому полягало становище особисто залежного населення як суб'єктів права.

10. Здійсніть загальну характеристику державного устрою Київської Русі.

11. Складіть схему організації влади й управління Давньоруської держави.

12. На основі аналізу джерел, що додаються, наведіть приклади та зробіть власні висновки щодо ролі віче та снемів (міжкнязівських з'їздів) в системі органів центрального управління.

13. Охарактеризуйте систему управління територіями. Поясніть, в чому полягав і що спричинило перехід від десяткової до двірсько-вотчинної системи управління. З'ясуйте, які посадові особи здійснювали управлінські функції і в чому полягали їхні повноваження. Назвіть орган місцевого селянського самоврядування та розкрийте його функції.

14. Ознайомтеся з повідомленням літописця (додається) про діяльність Великих князів Володимира Великого та Ярослава Мудрого. Розкрийте основний зміст реформ Володимира та Ярослава.

15. Поясніть, кому належало право суду, на яких засадах була побудована судова влада на Русі. З'ясуйте, які існували суди в Київській державі, охарактеризуйте їх структуру, склад та юрисдикцію.

ТЕМА 2. ДАВНЬОРУСЬКЕ ПРАВО.

Завдання для індивідуального опрацювання:

1. Дайте загальну характеристику джерел права Київської Русі.
2. Розкрийте, яким чином в процесі становлення політичної організації суспільства звичаї східних слов'ян трансформувалися у норми звичаєвого права. Чому вони ставали загальнообов'язковими для виконання? В яких сферах суспільних відносин вони діяли?
3. Проаналізуйте наведені серед джерел до теми витяги з тексту договору Ігоря з греками (945р.) та віднайдіть норми давньоруського права, що встановлювали відповідальність за вбивство, крадіжку, тілесні пошкодження тощо, а також тогочасні міжнародно-правові норми.
4. Прочитайте УСТАВ Святого князя Володимира та СТАТУТ князя Ярослава (тексти додаються) та проаналізуйте їх зміст. Які справи відносив до юрисдикції церкви Устав Володимира та яке джерело матеріального забезпечення церкви було визначено даним статутом? Розкрийте, як Статут Ярослава відтворює характерне для феодального суспільства право привілею щодо диференціації покарання (залежно від станового положення потерпілого).
5. Прочитайте Коротку й Просторову редакції Руської правди. характеризуйте їх основний зміст та структуру. Наведіть аргументи на користь того, що за рівнем розвитку правових інститутів це була достатньо розвинена пам'ятка права.
6. Знайдіть в Руській правді статті, де йдеться про княжі борги, ролейні межі, перевіси на деревах, купівлю й продаж, позику й поклажу майна, орядок повернення речі справжньому власнику з неправомірного володіння. Зробіть на підставі цього самостійний висновок - чи можна стверджувати про застосування в давньоруському праві інститутів права власності й права володіння? Розкрийте зміст права власності в Київській Русі.
7. Розкрийте зміст спадкового права в Київській Русі, поняття спадок, особливості спадкування за законом та заповітом. Кому належало право заповідати та успадковувати? Поясніть, чому існували обмеження на успадкування майна жінками. Чи передбачалося спадкування сторонніх осіб? Проаналізуйте, як відбилася у спадковому праві станова організація суспільства. З'ясуйте, за яким принципом успадковувався – батьківський двір та розкрийте зміст його дії стосовно різних суспільних верств.
8. Що спричинило інтенсивний розвиток зобов'язального права на Русі? На ґрунті аналізу Руської правди наведіть приклади виникнення зобов'язань, які виникали в наслідок правопорушення, пов'язаного із нанесенням матеріальної шкоди, та витікали з договорів. Які наслідки мало невиконання стороною зобов'язань? Охарактеризуйте основні види договорів (позики, позички, міни, купівлі-продажу, найму, поклажі) та порядок їх укладання. В яких випадках договори вважалися недійсними і які це мало наслідки для сторін?

9. Розкрийте відмінності у шлюбно-сімейному праві до і після прийняття християнства на Русі.

10. Поясніть, чому Руська Правда та інші джерела давньоруського права не відрізняли кримінальне правопорушення від цивільно-правового. Розкрийте процес еволюції від приватно-правового до публічно-правового розуміння злочину.

11. Охарактеризуйте види злочинів за давньоруським правом. На основі аналізу статей Руської правди, Церковних Статутів Володимира і Ярослава наведіть докази розвитку давньоруського кримінального права як права привілею. Віднайдіть в тексті Руської правди зародки таких кримінально-правових інститутів як умисел та необережність.

12. Охарактеризуйте мету та види покарань на Русі.

13. Як відомо, найдавнішим інститутом охорони правопорядку і карою була кровна помста. Спираючись на норми Руської правди, проаналізуйте процес її обмеження та скасування державою. Поясніть причини поширення грошових видів покарань на Русі.

14. Сформулюйте та занотуйте характерні риси давньоруського кримінального права.

15. З'ясуйте сутність змагально-обвинувального характеру судового процесу на Русі. Поясніть, чому не було чіткого розмежування між кримінальним і цивільним процесом.

16. Назвіть і охарактеризуйте основні етапи судового процесу: заклич, від, гоніння сліду. З'ясуйте, які процесуальні дії могли застосовуватися лише за кримінальними справами та в чому вони полягали.

17. Спираючись на статті Руської правди, назвіть основні види доказів, які використовувалися в судовому процесі та розкрийте порядок їх застосування. Виокремте ті з них, які, на вашу думку, є характерними для ранньофеодального періоду державності, та порівняйте їх з аналогічними в інших державно-правових системах цього часу.

18. Охарактеризуйте процедуру винесення судових рішень та порядок їх виконання.

ТЕМА 4. ЛИТОВСЬКО-РУСЬКА ДЕРЖАВА ТА ЇЇ ПРАВО УТВОРЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЛИТОВСЬКО-РУСЬКОЇ ДЕРЖАВИ.

Завдання для індивідуального опрацювання:

1. З'ясуйте історичні обставини входження українських земель до складу Великого князівства Литовського. Для цього зверніться до аналізу джерел (витягів з літописів та хронік), що додаються до теми. Які існують погляди вчених на характер приєднання українських земель до складу Великого князівства Литовського?

2. Чим зумовлювався процес об'єднання Литви й Польщі? Розкрийте обставини укладання та зміст польсько-литовських уній. Проаналізуйте наведені до теми витяги з тексту «Городельського привілею» (1413 р.) та поясніть, за яких умов його норми урівнювали в правах польську і литовську шляхту. Поясніть, які наслідки польсько-литовські унії мали для українських земель.

3. Проаналізуйте соціально-станову ієрархію князівства, при цьому зверніть увагу на зміни, що відбулися в процесі шляхтизації суспільства. Спираючись на аналіз доданих до теми витягів з тексту «Статуту на волюки» 1557 р., поясніть сутність та наслідки для литовсько-руського суспільства аграрної реформи.

4. Складіть схему суспільного ладу на українських землях Литовсько-Руської доби. Дайте соціально-правову характеристику основним соціальним верствам.

5. Поясніть, як відбувався процес централізації Великого князівства Литовського. Складіть схему державного устрою Литовсько-Руської держави. Охарактеризуйте форму правління і систему органів центрального й місцевого управління Великого князівства Литовського.

6. З'ясуйте, які зміни відбувалися в повноваженнях центральних органів управління – Великого князя, пани-ради, Вального сейму – і якими факторами вони були спричинені. Поясніть, як особливості розвитку князівства вплинули на формування центральних посад урядовців та розкрийте повноваження центральних урядовців Литовсько-Руської держави.

7. Охарактеризуйте систему місцевого управління після ліквідації удільних князівств та розкрийте повноваження воєвод, каштелянів, старост та інших посадовців. Зверніть увагу на зміни, які відбулися в устрої більших міст Литовсько-Руської держави на основі самоуправління.

8. Складіть схему судоустрою в Литовсько-Руській державі до і після судової реформи середини XVI ст. Додайте до цього характеристики судових органів.

9. З'ясуйте призначення Привілейних грамот (Привілеїв) та Земських уставних грамот як джерел права. У чому полягає принципова різниця між цими правовими актами князівської влади та Привілейними грамотами? Які норми права вони містили?

10. Проаналізуйте додані до теми витяги з тексту Судебника Казимира IV Ягелловича та з'ясуйте, які правові відносини він регулював.

11. Поясніть, які причини зумовили кодифікацію права у Великому князівстві Литовському та за яких обставин було прийнято в 1529 році Перший Литовський статут. На основі аналізу доданих до теми джерел озкрийте структуру Статуту 1529 р. Охарактеризуйте його зміст, при цьому зверніть увагу на норми державного, приватного, кримінального та процесуального права. Поясніть, яке значення, на вашу думку, мало положення Статуту Всіх у Великому князівстві Литовському одним правом судити мають.

12. З'ясуйте, який документ юридично оформив шляхтизацію суспільно-політичного устрою Великого князівства Литовського і в чому це проявилось?

13. Розкрийте зміст та значення Другого Литовського статуту 1566 р.

14. Поясніть, в який спосіб відбувалася рецепція магдебурзького права та назвіть причини поширення його в українських містах.

15. Охарактеризуйте розвиток цивільного права Литовсько-Руської доби. Які зміни відбулися в інститутах виконання зобов'язань, спадку, сервітуту та ін.?

16. Охарактеризуйте розвиток родинного права в Литовсько-Руській державі. Зверніть увагу на розвиток правового інституту опіки та поясніть чим це було спричинено.

17. Охарактеризуйте процес розвитку кримінального права Литовсько-Руської доби. З'ясуйте, яка тогочасна західноєвропейська кримінально-правова доктрина вплинула на литовсько-руське право, розкрийте її сутність, зробіть висновок, як це відбилося на правовій системі Великого князівства Литовського.

18. Відслідкуйте динаміку поняття та складу злочину. Охарактеризуйте основні види злочинів, поясніть, які з них відносилися до категорій найтяжчих та тяжких.

19. Розкрийте мету покарань та охарактеризуйте види покарань за русько-литовським кримінальним правом.

20. Сформулюйте основні риси феодального кримінального права Великого князівства Литовського.

21. Пригадайте з попередніх тем, який характер, притаманний давньоруському праву, традиційно мав судовий процес. З'ясуйте, чи зберігався він на українських землях литовської доби. Розкрийте зміст обвинувально-змагального процесу.

22. З'ясуйте, у якому юридичному документі Великого князівства Литовського середини XVI ст. було встановлено елементи слідчого (інквізиційного) процесу. Охарактеризуйте зміст слідчого (інквізиційного) процесу та особливості його застосування на українських землях.

23. Проаналізуйте призначення в суді представництва сторін. Розкрийте функції прокураторів (адвокатів). Охарактеризуйте види судових доказів.

ТЕМА 5. ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У СКЛАДІ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

Завдання для семінарського заняття:

1. Прочитайте проект Люблінської унії (додається). З'ясуйте, які наслідки для українських земель мало утворення Речі Посполитої?

2. Охарактеризуйте зміни в панівній верстві українського суспільства польської доби. Проаналізуйте, чому вона являла собою соціальну базу колонізації українських земель. З'ясуйте, що стало економічним підґрунтям процесу відокремлення шляхти від інших станів та які зміни відбулися в її соціальному становищі.

3. Як вплинули на соціально-правове становище духовенства та православної церкви Люблінська 1569 р. та Берестейська 1596 р. унії. Яку місію взяла на себе православна церква за умов посилення католицької експансії?

4. Дайте соціально-правову характеристику селянського стану, з'ясуйте при цьому різницю між правовим становищем державних та приватновласницьких селян, відмінності у становищі особисто вільних, напіввільних селян та селян, які повністю втратили волю. Розкрийте зміст правових актів та юридичних норм, в наслідок дії яких відбулося остаточне закріпачення селянства. До чого призводило посилення соціального, національного та релігійного гноблення, експлуатації українського селянства?

5. Які соціальні зміни характерні для жителів українських міст у період польського панування? З'ясуйте, яких утисків зазнавали міщани-українці і вчому конкретно це проявлялося. Зокрема, проаналізуйте доданий до теми документ про обмеження польським королем Сігізмундом I українців щодо місця мешкання у Львові і заняття ремеслом.

6. Складіть схему органів центрального та місцевого управління на українських землях періоду польського панування. Охарактеризуйте повноваження кожної ланки апарату.

7. Складіть схему судових органів на українських землях польської доби. Охарактеризуйте порядок створення, структуру та юрисдикцію земських, гродських, і підкоморських судів. Розкрийте характер діяльності та повноваження доменіальних та церковних судів. У чому полягали особливості судочинства у самоврядних містах? Які зміни відбулися в діяльності копних судів?

8. Назвіть і охарактеризуйте джерела права, що діяли на українських землях у період польського панування. Поясніть чому спочатку роль польського права у регуляції суспільного життя на українських територіях не була значною. З'ясуйте, які правові акти визнавалися основними джерелами діючого права, а які з часом відійшли на останні місця.

9. Як відомо, на українських землях продовжував діяти Другий Литовський статут 1566 р., який взагалі вважався українським. Що спричинило потребу у продовженні кодифікаційних робіт по виправленню та доповненню його тексту? Ознайомтесь із доданими до теми витягами з тексту Третього Литовського статуту. Охарактеризуйте його структуру, зміст та значення. Чи правомірно стверджувати, що з прийняттям цього важливого джерела права був завершений процес уніфікації правових систем на українських землях?

10. Поясніть, чим було спричинено значне поширення на українські міста магдебурзького права; які його джерела застосовувалися в українському судочинстві. З'ясуйте, як застосування магдебурзького права відбилося на соціально-правовому становищі міст та чи можна стверджувати, що магдебурзьке право в українських містах застосовувалося лише як зразок юридичного регулювання.

11. Проаналізуйте процес розвитку інституту права власності. Охарактеризуйте зміни у правовому регулюванні феодального землеволодіння. Проаналізуйте доданий до теми витяг з постанови польського сейму (1590 р.) про роздачу земель на Україні магнатам і шляхті.

12. Охарактеризуйте процес розвитку зобов'язального та спадкового права.

13. Дайте характеристику шлюбно-сімейного права, зверніть увагу при цьому на характерні риси його розвитку та пережитки патріархальних відносин, які воно зберігало. З'ясуйте, які встановлювалися умову взяття шлюбу, та як врегульовувалися майнові відносини у випадку розриву шлюбу.

14. Характеризуючи кримінальне право, на основі аналізу норм Литовського статуту, з'ясуйте, в чому полягав його становий характер та встановіть які кримінально-правові

інститути розрізнялися в тогочасному законодавстві. Які зміни відбулися в суб'єктному складі злочину. Назвіть та дайте характеристику основних видів злочинів.

15. Розкрийте мету та види покарання. З'ясуйте, в чому проявлявся становий характер системи покарань, що діяла на українських землях в період польського панування.

16. Які зміни відбулися в судово-слідчому процесі на українських землях польської доби? Який характер мав судовий процес? З'ясуйте, стосовно яких злочинів провадився розшуковий процес, в яких випадках слідство і суд були обов'язковими. Розкрийте призначення та функції адвокатів. Охарактеризуйте основні види доказів, що застосовувалися в процесі слідства та в судовому процесі.

ТЕМА 6. ЗАПОРОЗЬКА СІЧ: ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНИЙ УСТРІЙ ТА ПРАВО

Завдання для семінарського заняття

1. Проаналізуйте причини виникнення українського козацтва, його соціальну базу та характерні риси способу життя. Охарактеризуйте суспільну організацію та соціально-правове становище козацтва. Поясніть, у чому полягає унікальність козацтва як соціального явища.

2. Розкрийте роль козацтва в обороні християнства й захисті українського народу від нападів кримських татар та турків. Зробіть порівняльний аналіз соціально-правового становища реєстрових та нереєстрових козаків. Використовуючи знання, отримані з курсу історії України, наведіть приклади козацьких повстань проти польської влади. Прочитайте Ординацію Війська Запорозького 1638 р. (додається) та зробіть власний аналіз обмежень реєстровців польським урядом.

3. Розкрийте соціальні джерела та засади формування Запорозької Січі. Зробіть власний висновок, що спричинило розвиток Січі як антиурядової опозиції, робило її центром соціального незадоволення в українському суспільстві.

4. Охарактеризуйте військово-адміністративний устрій Запорозької Січі, звичаєво-правові засади формування органів влади й управління. Розкрийте призначення та повноваження загальної військової ради, кошового отамана, січової старшини, куренних отаманів, паланкових полковників та інших посадових осіб Січі.

5. На основі знань, отриманих з курсу теорії держави і права, проаналізуйте які з основних та додаткових ознак держави є притаманними Запорізькій Січі. Зробіть висновок щодо політичного змісту, форми та характеру політичного режиму цієї військово-політичної організації.

6. Охарактеризуйте судову систему, що склалася в Запорозькій Січі. Проаналізуйте додані до теми матеріали, що містять відомості про козацькі суди, які наводить Д. І. Яворницький. З'ясуйте, який суд діяв у куренях та паланках, які судові інстанції розглядали справи про тяжкі злочини та злочини, скоєні військовою старшиною.

7. Розкрийте джерела та риси права Запорозької Січі. З'ясуйте яке джерело права мало на Січі універсальний характер та які відносини воно регламентувало.

8. З'ясуйте, чому козацьке звичаєве право склалося переважно як право публічне. Розкрийте зміст публічного січового права та основні публічно-правові процедури.

9. Розкрийте риси цивільно-правового регулювання на Січі. З'ясуйте, чому на Січі приватне право не набуло було достатнього розвитку. Охарактеризуйте основний зміст та процедури приватно-правового регулювання на території Запорозьких Вольностей.

10. Поясніть, у чому полягала специфіка січового кримінального права. Що включало поняття злочину? Розкрийте види злочинів, що існували на Січі та дайте їм характеристику. З'ясуйте, які специфічні склади злочинів існували на Січі?

11. Визначте мету та систему покарань, що діяла на Січі та охарактеризуйте основні види покарань. Поясніть, що спричинило суворість системи покарання та охарактеризуйте систему покарань, яка існувала на Січі.

12. Проаналізуйте додані до теми матеріали за Д. І. Яворницьким, що містять відомості про покарання та кари на Січі. Назвіть характерні риси січового процесуального права. Розкрийте особливості козацького судового процесу.

ТЕМА 7. КОЗАЦЬКО-ГЕТЬМАНСЬКА ДЕРЖАВА І ПРАВО

Завдання для індивідуального опрацювання:

1. Розкрийте процес створення Української національної держави. Прочитайте додані до теми матеріали, що містять текст «Декларації його королівської милості Війську Запорозькому» від 8 серпня 1649 р., яка отримала назву Зборівського договору. Використовуючи отримані з курсу теорії держави і права знання основних та додаткових ознак держави, проаналізуйте текст договору на предмет юридичного визнання в ньому козацької державності.

2. Дайте власне пояснення, що спричинило звернення Б. Хмельницького до Москви за військовою та дипломатичною допомогою. Познайомтеся із змістом Статей Б. Хмельницького (березень 1654 р.) та Жалуваної грамоти царя Олексія Михайловича Війську Запорозькому на збереження його прав і вольностей від 27 березня 1654 р. (додаються). Охарактеризуйте зміст Переяславсько-Московської угоди 1654 р. та процедуру її укладання. Які існують погляди на відносини України з Росією за цією угодою? Розкрийте їх. Які наслідки для України мав Переяславсько-Московський договір?

3. Розкрийте зміни у суспільному устрої та складіть схему суспільного ладу України після Визвольної війни.

4. Прочитайте Універсал Михайлові та Іллі Рубцям на володіння селами і хуторами у Стародубському повіті (додається). Охарактеризуйте склад та соціально-правове становище – знатного військового товариства». Розкрийте процес формування, виникнення та подальшого зміцнення – українського панства».

5. Ознайомтеся з універсалом Б. Хмельницького про підтвердження прав Густинського монастиря на володіння від 15 (25) травня 1655 р. (додається). Розкрийте характер змін у правовому становищі українського духовенства.

6. Проаналізуйте, в чому полягало привілейоване становище козацтва після перемоги у національно-визвольній війні. З'ясуйте характер змін у соціально-економічному та правовому становищі рядового козацтва протягом ХУІІІ століття. Прочитайте уривок з універсалу гетьмана К. Розумовського про заборону перетворювати козаків у підданих від 29 червня 1754 р. (додається) та прокоментуйте його. Поясніть, чим обумовлювалася подальша диференціація козацтва та які фактори, на ваш погляд, спричинили його занепад.

7. З'ясуйте, в чому полягали кардинальні зміни у соціально-правовому становищі селянства. Зробіть порівняльний аналіз правового становища селянства та козацтва. Проаналізуйте акти гетьманської влади та царського уряду (додаються), якими було поновлено феодальну залежність селянства, починаючи від – звиклого послушенства» (Універсал Б. Хмельницького про підтвердження прав Густинського монастиря на володіння 1650 р., Універсал гетьмана І. Мазепи про дводенну панщину 1701р., Інвентар с. Милостова на Волині з перерахуванням повинностей, які мали відбувати селяни поміщикам 1704 р) і завершуючи встановленням кріпосного права (Указ Катерини ІІ про остаточне закріпачення селян на Лівобережній і Слобідській Україні 1783 р.).

8. Охарактеризуйте зміни у соціально-правовому становищі населення міст. З'ясуйте, в чому їхнє правове становище наближалось до становища державних селян. Проаналізуйте, що спричинило поживлення міського життя із середини ХУІІІ ст. Розкрийте зміст та особливості цехової організації ремісничого та гільдійської - купецького станів.

9. На основі вивчення Березневих статей 1654 р. (додаються) проаналізуйте державний лад, що встановився в Україні-Гетьманщині. Охарактеризуйте форму Козацько-Гетьманської держави. З'ясуйте, які республіканські та монархічні засади були притаманними для гетьманського правління та які риси й особливості їх прояву були

характери ні на різних етапах існування держави. Складіть схему адміністративно-політичного устрою Козацько-Гетьманської держави.

10. З'ясуйте, до яких заходів вдавався царський уряд задля обмеження гетьманської влади, які імперські органи влади створювалися для управління Українськими землями та розкрийте їхні повноваження. Для цього здійсніть власний правовий аналіз актів царської влади, що додаються до теми (Указ Катерини II про ліквідацію гетьманства та утворення Малоросійської колегії, 10 листопада 1764 р.; Уривок з маніфесту Катерини II про ліквідацію Запорозької Січі від 3 серпня 1775 р.).

11. Здійсніть порівняльний аналіз правового статусу, складу та повноважень Генеральної та старшинських Рад в різні періоди існування козацько-гетьманської держави. З'ясуйте, зокрема, коли Генеральна Рада набула ознак органу прямого народовладдя, за яких умов вона набуває певних ознак вищого представницького органу та поясніть, чому вона не стала постійно діючим органом. Поясніть, які існували різновиди старшинських рад, розкрийте їх склад та повноваження. Встановіть, як називався вищий військово-адміністративний орган, за допомогою якого гетьман здійснював цивільну і військову владу; на основі аналізу функцій цього органу зробіть висновок, чи можна його вважати гетьманським урядом. Розкрийте склад та повноваження гетьманських посадовців – генеральної старшини.

12. Розкрийте склад, компетенцію та порядок роботи сільських судів отаманів та поясніть, чому їх значення поступово зменшилось, а сфера компетенції звузилась до розгляду незначних спорів між козаками. Охарактеризуйте склад, порядок роботи та юрисдикцію сотенних і полкових судів. Для цього уважно ознайомтеся з витягами з Інструкції судам 1730 р., що наводиться до теми. З'ясуйте, як називалася найвища судова інстанція Гетьманської держави, який був її склад, порядок роботи та юрисдикція. Складіть схему судоустрою Козацько-Гетьманської держави до і після судової реформи 1760 – 1763 рр.

13. Проаналізуйте в чому полягала своєрідність джерельної бази правової системи Гетьманщини. З'ясуйте, чому і які з попередніх правових джерел було скасовано, а які з них частково продовжували діяти.

14. Поясніть, чому основним джерелом права Гетьманщини було козацьке звичаєве право? Які суспільні відносини регулювали норми звичаєвого права? Розкрийте роль звичаєвого права в умовах обмеження української державності у XVIII ст.

15. Поясніть, чому гетьманські статті вважають конституціями Козацько-Гетьманської держави. Розкрийте порядок укладання та основний зміст цих актів. У чому полягало обмеження автономії України?

16. З'ясуйте обставини укладання – Конституції П.Орлика» (1710 р.), проаналізуйте доданий до теми її текст та випишіть у зошит основні державно-правові ідеї, що містить ця важлива пам'ятка українського права. Поясніть, чи існували можливості її реалізації як державного документа та джерела права.

17. Що спричинило кодифікацію українського права у XVIII ст.? Ознайомтеся з передмовою до збірника – Права, за якими судиться малоросійський народ» (додається) та з'ясуйте, за яких умов була створена кодифікаційна комісія, якими були її склад та завдання. Які правові джерела було використано комісією для підготовки кодифікації українського права? Охарактеризуйте основні пам'ятки українського права даного періоду.

18. Пригадайте назву Українського кодексу 1743 р., який став результатом діяльності комісії та поясніть, чи відповідає ця назва змістові кодексу. Проаналізуйте наведений до теми текст цього кодексу та охарактеризуйте його структуру, зміст і значення. Поясніть, чому він не був офіційно затверджений у якості джерела діючого права.

19. Охарактеризуйте розвиток цивільного права Козацько-Гетьманської держави.

20. Охарактеризуйте розвиток родинного права. Якими правовими джерелами регулювалися шлюбно-сімейні відносини? З'ясуйте, які були умови укладання шлюбу та матеріальні гарантії шлюбу.

21. Охарактеризуйте процес розвитку кримінального права Козацько- Гетьманської держави. Проаналізуйте джерела права, що додаються до теми (Права, за якими судиться малоросійський народ, Процес короткий наказний) та наведіть характерні приклади у застосуванні кримінально- правових норм. Зокрема, з'ясуйте, які зміни відбулися в понятті злочину, його суб'єктному складі, які обставини пом'якшували відповідальність, а які вважалися такими, що обтяжували провину, які інститути кримінального права деталізуються в цей період.

22. Сформулюйте мету системи покарань. Розкрийте основні та додаткові види покарання та порядок їх застосування. З'ясуйте, які існували способи приватного покарання. Які покарання стали застосовуватися в Гетьманській державі з поширенням російського законодавства?

23. Розкрийте характерні риси процесуального права Козацько- Гетьманської держави. Проаналізуйте Інструкцію судам, 1730 р. та Процес короткий наказний, 1734 р., що додаються до теми, та з'ясуйте, які нові тенденції проявляються у ХУІІІ ст. при розгляді цивільних справ та при розгляді справ кримінальних. Яка форма позовної заяви була встановлена за доби гетьмана Д. Апостола?

24. З'ясуйте, який був порядок порушення кримінальних справ, які існували види судових доказів. Охарактеризуйте, в чому полягав інквізиційний порядок розгляду кримінальних справ на українських землях та встановіть, у чому він різнився від західноєвропейської інквізиції. Поясніть, на кого покладалася функція виконання судових рішень та який був порядок оскарження рішень і вироків суду.

ТЕМА 8. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ УСТРІЙ І ПРАВО НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У СКЛАДІ ІМПЕРІЙ

Завдання для індивідуального опрацювання:

1. Складіть схему суспільного ладу на українських землях у складі Російської імперії. З'ясуйте, якими факторами зумовлювалися зміни у суспільному устрої на українських землях та розкрийте сутність цих змін. Прочитайте текст циркуляра міністра внутрішніх справ Валуєва від 18 липня 1863 р. про заборону української мови (додається). До яких заходів вдавався царат у боротьбі з українським суспільством?

2. Охарактеризуйте правовий статус дворянства, в яке протягом другої половини ХVІІІ - першої половини ХІХ ст. оформилась козацька старшина й шляхта. Поясніть, поширення яких загальноросійських актів на українські землі та якими актами царської влади, що прямо адресувалися панівній верстві України, відбувалося зрівняння у правах української старшини й шляхти з російським дворянством.

3. Проаналізуйте процес виникнення та розвитку на українських землях буржуазії. Розкрийте соціальну базу формування буржуазного стану. З'ясуйте, які особливості мав процес формування буржуазії в Україні.

4. З'ясуйте, на які категорії поділялося міське населення. Охарактеризуйте соціально-правове становище міської верхівки. Проаналізуйте, що спричинило значне зростання кількісного складу купецтва, збільшення торгових капіталів, та як це відбилося на його правовому становищі та особливостях гільдійсько-купецького корпоративного устрою. Розкрийте соціально-правове становище найчисленнішої групи міського населення – міщанства.

5. Встановіть, коли з'явилися в містах України у якості нової соціальної групи робітні люди; розкрийте соціальні ознаки цієї верстви міського населення та поясніть, що було основним джерелом їхнього існування. З'ясуйте, в який період відбувався процес кількісного зростання робітничого класу, та в яких регіонах цей процес відбувався найбільш інтенсивно. Поясніть, в якому становищі знаходились робітники через відсутність фабричного законодавства. Коли вперше під впливом страйків робітників царський уряд був змушений вдатися до видання законодавчих актів, що регулювали трудові відносини?

6. Зробіть порівняльний аналіз соціально-правового становища кріпосних та державних селян у першій половині XIX ст. Поясніть причини скасування кріпацтва Маніфестом Олександра II від 19 лютого 1861 р. про звільнення селян (додається) та здійсніть власний аналіз змісту цього документу. На основі власного аналізу наведеного до теми текстів із Маніфесту та Положення про селян, що вийшли з кріпосної залежності (додається) з'ясуйте, в чому полягала половинчатість селянської реформи 1861 р.?

7. Розкрийте, сутність та зміст селянської реформи 1861 р. Поясніть, який характер мало запроваджене в ході цієї реформи сільське й волосне самоврядування. Яке призначення мав інститут мирових посередників, та на які органи після скасування в 1874 р. цього інституту покладалися дані функції?

8. Складіть порівняльну схему органів управління, що діяли на українських землях до реформ та в пореформений період. З'ясуйте, які зміни в систему управління внесли реформи 60-70 рр. XIX ст.

9. Ознайомтеся з наведеними до теми уривками з Положення від 1 січня 1864 р. про земські установи та Городового положення від 16 червня 1870 р. Розкрийте зміст земської (1864 р.) і міської (1870 р.) реформ та особливості їх проведення в Україні. Які ще реформи, окрім названих, були проведені в 60 – 80 роках, в чому полягає їх сутність?

10. Складіть схему судових установ до і після судової реформи 1864 р. Розкрийте причини та сутність судової реформи 1864 р. Проаналізуйте наведені до теми витяги з Устрою судових установлень та Статуту карного судочинства 1864 р. Розкрийте юрисдикцію, порядок створення й діяльності мирових судів, окружних судів та судових палат, повноваження та значення інституту присяжних засідателів. Охарактеризуйте функції запровадженої судовими статутами 1864 р. адвокатури. Поясніть, в чому полягала різниця між присяжними повіреними та приватними повіреними. Розкрийте характерні особливості проведення судової реформи на Правобережжі та Лівобережжі України.

11. Ознайомтеся з уривком царського Маніфесту про удосконалення державного порядку від 17 жовтня 1905 р., що додається до теми. Охарактеризуйте процес буржуазно-демократичних перетворень, до яких царизм змушений був удатися на початку XX ст. унаслідок революційних подій 1905- 1907 рр.

12. Розкрийте зміст кодифікації права першої половини XIX ст. Охарактеризуйте джерела права, що діяли на українських землях у складі Російської імперії.

13. Прочитайте витяги із Зібрання малоросійських прав 1807 р. та Зводу законів цивільних (додаються). Охарактеризуйте процес розвитку цивільного та родинного права на українських землях у складі Російської імперії.

14. Розкрийте процес розвитку кримінального права на українських землях у складі Російської імперії. Проаналізуйте витяги зі Статуту карного судочинства 1864 р. та Положення про покарання кримінальне і виправне 1885 р., що додаються до теми. Розкрийте процес еволюції основних інститутів кримінального права, його характерні буржуазно-демократичні риси та з'ясуйте, які пережитки феодального права воно зберігало. Проаналізуйте, на які види поділялися злочини та розкрийте їх склад.

15. Охарактеризуйте еволюцію кримінально-правового інституту покарання. Розкрийте, в чому проявлявся процес гуманізації покарання та які феодальні риси зберігалися в інституті покарання. З'ясуйте, які встановлювалися види покарань кримінальних і виправних. Проаналізуйте причини та наслідки посилення кримінальної репресії царизму на початку XX століття.

16. Розкрийте характерні риси процесуального права на українських землях у складі Російської імперії.

17. Складіть схему суспільного устрою на українських землях у складі Австро-Угорської імперії. Ознайомтеся витягом зі статті «Хлопська нужда», про злиденне життя галицьких селян та уривками зі статей – Бориславська катастрофа» та – Визиск робітників», в яких наводяться конкретні приклади жорстокої експлуатації робітників (додаються).

18. Складіть порівняльну схему місцевого управління Галичини, Буковини та Закарпаття з урахуванням змін у політичному ладі й адміністративно-територіальному поділі західноукраїнських земель до і після революції.

19. Складіть схему судової системи на українських землях у складі Австро-Угорської імперії. Поясніть порядок створення та призначення судів присяжних при окружних судах. Які існували спеціалізовані суди? Розкрийте призначення та функції прокуратури й адвокатури на українських землях у складі Австро-Угорщини.

20. Охарактеризуйте джерела права на українських землях у складі Австро-Угорської імперії.

21. Проаналізуйте наведені до теми витяги з Австрійського Цивільного кодексу 1811 р. (додаються), що діяв на галицькій території. Охарактеризуйте риси цивільного права й цивільного процесуального права на українських землях у складі Австро-Угорської імперії.

22. Розкрийте риси кримінального права й кримінально-процесуального права на українських землях у складі Австро-Угорської імперії.

ТЕМА 9. ДЕРЖАВНИЙ ЛАД І ПРАВО УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ ПЕРІОДУ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

Завдання для семінарського заняття

1. Зверніться до аналізу обставин та процесу створення Центральної Ради. На цій основі визначте статус Ради на початку її існування?

2. З'ясуйте, які заходи на підтримку Центральної Ради сприяли її легітимації як вищого представницького органу українського народу.

3. Поясніть, який існував порядок діяльності Ради, та яким актом його було визначено. Охарактеризуйте процес становлення й зміцнення Центральної Ради як вищого владного органу в Україні.

4. Розкрийте основний зміст законодавчої діяльності Центральної Ради в дожовтневий період. Охарактеризуйте зміст та значення першого закону-декларації під назвою – Універсал до країнського народу на Україні й поза Україною суцього від 10 червня 1917 р. (додається). Розкрийте причини своєрідного компромісу Центральної Ради з Тимчасовим урядом проголошеного у Другому її Універсалі (додається).

5. Проаналізуйте додані до теми документи, що визначали державно-правовий статус уряду України – Генерального Секретаріату. Розкрийте його склад, компетенцію та порядок діяльності. На основі співставлення – Основ тимчасового управління на Україні» від 3 липня 1917 р. та – Тимчасової інструкції Секретаріатові Тимчасового уряду на Україні» від 4 серпня 1917 р. охарактеризуйте суперечливість процесу становлення Генерального Секретаріату. З'ясуйте, яку назву отримав уряд України за ІУ Універсалом Центральної Ради.

6. Складіть схему центральних та місцевих органів влади й управління УНР. Проаналізуйте надбання та прорахунки Центральної Ради в організації місцевої влади і місцевого самоврядування.

7. Дайте характеристику діяльності Центральної Ради із зовнішньої політики, військового будівництва та – захисту революції Охарактеризуйте діяльність Центральної Ради з реформування судочинства. та створення власної прокуратури.

8. На основі власного аналізу тексту Четвертого Універсалу Центральної Ради (додається) охарактеризуйте його зміст та історичне значення. Розкрийте обставини та наслідки проголошення незалежності УНР.

9. Поясніть, в чому полягала принципова відмінність другого (післяжовтневого) етапу законодавчої діяльності Центральної Ради. Розкрийте зміст та значення Третього Універсалу Центральної Ради (додається), як першого у ХХ ст. українського державно-правового документа конституційної спрямованості.

10. Ознайомтеся з текстом Закону від 25 листопада 1917 р. «Про порядок видання законів» (додається) та з'ясуйте який порядок видання законів він встановлював.

11. Охарактеризуйте процес формування Центральною Радою власної законодавчої бази в галузі державного будівництва. Поясніть, яке значення мало прийняття законів про державну символіку, мову, громадянство, національно-персональну автономію та ін.

12. Розкрийте основний зміст та значення Земельного закону, затвердженого Центральною Радою 18 січня 1918 р., та інших законів соціально-економічного спрямування; при цьому з'ясуйте, чому полягала суперечливість деяких законів, спрямованих на соціалістичні перетворення.

13. Охарактеризуйте тенденції розвитку кримінального права.

14. Коли, за яких обставин та яким органом була прийнята Конституція УНР? Проаналізуйте текст Конституції УНР (додається). З'ясуйте, якою державою мала стати Україна за цією конституцією? Розкрийте структуру, зміст та значення Конституції УНР.

ТЕМА 10. УКРАЇНЬСЬКА ДЕРЖАВА І ПРАВО (ГЕТЬМАНАТ П. СКОРОПАДСЬКОГО)

Завдання для індивідуального опрацювання

1. З'ясуйте, яким чином прийшов до влади П. Скоропадський. Поясніть, які точки зору на природу гетьманської влади існують в історико-правовій літературі. На основі власного аналізу – Грамоти до всього українського народу» та – Законів про тимчасовий державний устрій України» (додаються) дайте правову характеристику режиму Гетьманату. Розкрийте коло повноважень Гетьмана.

2. Охарактеризуйте державно-правовий статус Ради Міністрів, на яку Законами про тимчасовий державний устрій України покладалась функція організації і координації діяльності центральних відомств – по предметах як законодавства, так і вищого державного управління» Розкрийте склад, повноваження та порядок діяльності Гетьманського уряду.

3. Складіть схему центральних органів влади й управління Української держави часів Скоропадського. Розкрийте повноваження цих органів.

4. Розкрийте здобутки Гетьманату в розвитку інституту державної служби, в зовнішньополітичній діяльності, у військовому будівництві.

5. Складіть схему органів місцевого управління Гетьманату, розкрийте повноваження губернських і повітових старост, земських начальників. Поясніть, на яких засадах будувалося територіальне самоврядування. Проаналізуйте причини та наслідки протистояння гетьманської місцевої адміністрації й органів місцевого самоврядування, що перебували під впливом опозиційних до Гетьмана українських політичних партій.

6. Охарактеризуйте процес реформування судової системи. Розкрийте порядок створення та юрисдикцію вищого судового органу Української держави, судових палат, окружних та мирових судів. Дайте загальну характеристику компетенції Міністерства юстиції щодо керівництва судочинством. Поясніть, що спричинило зростання значення військових судів та розкрийте систему, компетенцію й процесуальні особливості військово-судових установ.

7. Розкрийте процес організації української прокуратури, поновлення адвокатури, створення власного нотаріату. Дайте загальну характеристику діяльності правовохоронних органів Гетьманату, зокрема, розкрийте функції та повноваження Державної варти.

8. На основі вивчення Законів про тимчасовий державний устрій України (додається) проаналізуйте головні засад створення Гетьманатом власної правової системи.

9. Поясніть, який встановлювався порядок законодавчої діяльності у відповідності до Закону від 2 червня 1918 р. – Про порядок складання законопроектів, внесення їх до Ради Міністрів, обговорення, затвердження їх та про форму і порядок оголошення законів».

10. З'ясуйте, які правові акти із законодавчої спадщини, як Центральної Ради так і Російської імперії гетьманська адміністрація вибірково застосовувала.

11. Охарактеризуйте закони Української держави, спрямовані на захист приватної власності, законодавче врегулювання земельного питання, заснування банків, запровадження української грошової системи.

12. Розкрийте успіхи гетьманського уряду у законодавчому забезпеченні культури й освіти.

13. З'ясуйте які кроки гетьманська адміністрація зробила у законодавчому забезпеченні військового будівництва.

14. Поясніть, що спричинило посилення каральної спрямованості законодавства Української держави. Дайте загальну характеристику законодавчим актам Гетьманату, що посилювали кримінальну репресію.

Тема 11. Українська Народна Республіка часів Директорії та її право

Завдання для індивідуального опрацювання

1. В яких умовах відбувся прихід до влади Директорії УНР? На основі вивчення Декларації Української Директорії від 26 грудня 1918 р. (додається) дайте правову характеристику Директорії як органу верховної влади та розкрийте її політичну платформу. Поясніть, які погляди існували спочатку в Директорії щодо перспектив державного будівництва.

2. З'ясуйте державно-правовий статус Конгресу трудового народу, що відбувся 23-28 січня 1919 року. За яким принципом було скликано цей орган і які рішення він ухвалив? Поясніть, які напрями державного будівництва було викладено в «Універсалі до українського народу» (додається), з яким звернувся Конгрес.

3. Розкрийте підвалини державного устрою Другої УНР за «Законом про форму влади на Україні». Охарактеризуйте склад, повноваження та порядок діяльності уряду Директорії – Ради Народних Міністрів. З'ясуйте, які постійні комісії утворювалися для виконання функцій центрального управління. Складіть схему центральних органів влади й управління Директорії.

4. Ознайомтесь зі змістом Універсалу Директорії від 22 січня 1919 року, що міститься у матеріалах доданих до теми, та розкрийте історичне значення рішення про об'єднання – Західної Української Народної Республіки з Наддніпрянською Народною Республікою - в одноцілну, суверенну Народну Республіку.

5. Поясніть, які зміни відбулися у складі та характері діяльності Директорії з ускладненням воєнно-політичної ситуації. Проаналізуйте Закони – Про тимчасове верховне правління та порядок законодавства в Українській Народній Республіці та «Про Державну Раду Української Народної Республіки», ухвалені 12 листопада 1920 року (додаються) та визначте основну тенденцію зміни державного устрою останнього періоду Другої УНР.

6. Охарактеризуйте місцеве управління після провалу експериментів з – трудовими радами та за Інструкцією МВС від 24 червня 1919 р. Про тимчасову організацію влади на місцях».

7. Розкрийте спроби Директорії після повалення Гетьманату відновити судові установи, що існували за Центральної Ради. З'ясуйте, чим пояснюється створення та поширення Директорією надзвичайних судів. Охарактеризуйте склад, призначення, компетенцію та порядок судочинства військово-польових судів та надзвичайних військових судів. Які міри покарання вони застосовували? Який існував порядок виконання їхніх вироків?

8. З'ясуйте ставлення Директорії до попереднього та – паралельного» (радянського) законодавства. Зокрема поясніть, чому, на вашу думку, Директорія не поновила дію низки законів Першої УНР, у тому числі й Конституції УНР.

9. Розкрийте намагання впорядкувати законодавчу діяльність, що простежуються в Законі від 14 лютого 1919 р. – «Про порядок внесення і затвердження законів в Українській республіці».

10. Охарактеризуйте законодавство, що діяло у сфері державно- правового регулювання. Поясніть, чому норми цих законів не були реалізовані. Дайте загальну характеристику підготовленої наприкінці жовтня 1920 року проекту нової Конституції. З'ясуйте, які принципи були покладені в її основу. Якою державою мала стати Україна за цією Конституцією?

11. Поясніть, які акти використовувалися у якості основних джерел цивільного права. Які зміни вносилися Директорією в цивільно- правову сферу, передусім, щодо право власності, зокрема, на землю? Розкрийте основні положення Закону від 8 січня 1919 р. «Про землю в УНР».

12. Якими обставинами, на вашу думку, пояснюється велика кількість законів, спрямованих на забезпечення виконання військової, хлібної та інших повинностей, вирішення низки поточних проблем?

13. З'ясуйте, які акти використовувалися у якості основних джерел кримінального права. Охарактеризуйте основні види злочинів. Поясніть, що спричинило посилення кримінальної репресії та ужорсточення покарань.

Тема 12. Західноукраїнська Народна Республіка та її право

Завдання для індивідуальної роботи

1. З'ясуйте, коли і за яких обставин була заснована Українська Національна Рада. Спираючись на знання, отримані з курсу історії України, охарактеризуйте процес утворення Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР) та її історичну долю. Поясніть, які спроби робилися ЗУНР для возз'єднання з УНР, розкрийте зміст та значення «Акту злуки» (соборності) від 22 січня 1919 р.

2. Складіть схему центральних органів влади й управління ЗУНР.

3. Охарактеризуйте склад, повноваження та порядок діяльності уряду ЗУНР – Державного секретаріату. Які організаційні структури створювалися в уряді з метою залучити до процесу державотворення національні меншини?

4. Проаналізуйте текст Закону – Про виділ Української Ради від 4 січня 1919 р. (додається) та розкрийте склад, призначення та компетенцію Виділу УНРади. Розкрийте також склад та повноваження Президії УНРади.

5. З'ясуйте, яка підготовча робота проводилась УНРадою для скликання Установчих зборів (Сейму) та поясніть сутність встановленої Законом від 14 квітня 1919 р. національно-пропорційної системи виборів послів (делегатів) до Сейму.

6. Складіть схему місцевих органів влади й управління. Охарактеризуйте порядок утворення, структуру цих органів та їхні повноваження відповідно до Закону від 16 листопада 1918 р. – Про адміністрацію Західноукраїнської Народної Республіки». Яким вимогам мали відповідати службовці державного апарату?

7. Розкрийте способи формування та комплектування правоохоронних органів ЗУНР. Розкрийте функції – народної міліції» та корпусу української державної жандармерії. Розкрийте функції адвокатури, прокуратури й нотаріату.

8. Поясніть, на яких засадах діяли судові установи відповідно до Закону від 21 листопада 1918 р. – Про тимчасову організацію судів і судової влади». Розкрийте причини та основний зміст реформування судової системи. Які створювалися судові установи першої, другої та третьої інстанцій та в чому полягала спеціалізація судів? Поясніть, як вплинуло на судову систему ускладнення воєнно-політичної ситуації та охарактеризуйте призначення та особливості діяльності військової юстиції.

9. Поясніть, до яких змін у вищих органах влади й управління призвело погіршення воєнно-політичної ситуації на початку літа 1919 року. Розкрийте зміст надзвичайних повноважень диктатора Є Петрушевича та характер діяльності новостворених органів управління - Колегії головноуповноважених й Військової канцелярії.

10. Проаналізуйте – Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель бувшої Австро-Угорської монархії» від 13 листопада 1918 р. (додається) та розкрийте конституційні засади держави щодо території ЗУНР, верховенства влади народу, тимчасових (до часу зібрання установчих зборів) владних повноважень УНРади і Державного Секретаріату, державних символів, виборчого права.

11. Поясніть, якими актами було доповнено Тимчасовий основний закон та дайте їм загальну характеристику. Особливу увагу зверніть на Закони – Про державну мову» від 15

лютого 1919 р. (додається), – Про право громадянства Західної області УНР і правовий статус чужоземців» від 8 квітня 1919 р.

12. Дайте характеристику законодавству соціально-економічного спрямування. Чим можна пояснити тривалі зволікання з вирішенням земельної проблеми? Проаналізуйте ухвалений УНРадою 14 квітня 1919 р. Закон про земельну реформу та поясніть, чому він спричинив загострення соціально-політичної ситуації.

13. Поясніть, до яких надзвичайних заходів вдавалася влада ЗУНР, щоб запобігти загрози голоду.

14. Охарактеризуйте законодавчу діяльність у сфері охорони здоров'я, освіти, культури.

15. З'ясуйте, які правові акти використовувалися в галузях цивільного, кримінального й процесуального права.

ТЕМА 13. УТВОРЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА В УКРАЇНІ

Завдання для індивідуального опрацювання

1. Дайте загальну характеристику соціально-політичної ситуації, що утворилася після Лютневої 1917 р. революції та повалення монархії в Російській імперії, розкрийте причини повсемісного виникнення рад робітничих, солдатських і селянських депутатів, як органів керівництва революційним рухом у регіонах і містах. Які особливості мав цей процес в Україні? Охарактеризуйте напрями діяльності рад у Донецько-Криворізькому басейні та в деяких інших регіонах Півдня України, де вони діяли як органи влади.

2. Проаналізуйте соціально-політичну ситуацію в Україні після жовтневого 1917 р. перевороту, зокрема, причини посилення протистояння між більшовицьким урядом у Петрограді (Раднаркомом) і Центральною Радою. Проаналізуйте ультимативні вимоги до Центральної Ради з боку Петроградського Раднаркому, що містились у радіотелеграмі, підписаній В. Леніним і Л. Троцьким 3 грудня 1917 р. та зміст Відповіді Генерального секретаріату від 4 грудня. Поясніть, до яких заходів вдалися більшовики, щоб легітимно усунути Центральну Раду та чим завершилася ця спроба.

3. З'ясуйте обставини проведення 11-12 грудня 1917 р. I Всеукраїнського з'їзду Рад та охарактеризуйте його рішення. Якого статусу набувала Україна за резолюціями з'їзду? (додаються). Розкрийте склад та призначення обраного на з'їзді Тимчасового Центрального Виконавчого Комітету, та створеного ним першого радянського уряду – Народного Секретаріату.

4. Охарактеризуйте рішення III Всеукраїнського з'їзду Рад (6-10 березня 1919 р.) та зміст першої Конституції УСРР (додається). Поясніть, в чому полягало завдання держави – диктатури працюючих і експлуатованих мас пролетаріату і біднішого селянства». Які встановлювалися обмеження у виборчому праві? З'ясуйте, які положення Конституції 1919 р. по-суті свідчили про тимчасовість існування УСРР?

5. Поясніть, які судові органи створювалися за Постановою радянського уряду «Про введення народного суду» від 4 січня 1918 р. (додається), розкрийте їхню юрисдикцію та порядок діяльності. З'ясуйте, на розгляд яких позасудових та громадських органів передавалися спори із земельних, цивільних, трудових справ. Розкрийте порядок створення та склад народних судів та губернських рад народних суддів у відповідності з «Положенням РНК про народний суд» від 26 жовтня 1920 р.

6. Охарактеризуйте порядок створення, склад та повноваження революційних трибуналів у відповідності з «Положенням про революційні трибунали» від 23 січня 1918 р. Поясніть, у чому полягала спрощена процедура розгляду справ революційними трибуналами. Охарактеризуйте порядок створення, склад та повноваження військових трибуналів у відповідності з Положенням про особливі військові трибунали від 11 грудня 1918 р.

7. Розкрийте призначення створеної за прикладом РСФРР «декретом Тимчасового робітничо-селянського уряду України» від 3 грудня 1918 р. Всеукраїнської надзвичайної комісії по боротьбі з контрреволюцією, саботажем та посадовими злочинами (ВУНК).

8. Охарактеризуйте процес створення у 1917 році радами робітничих депутатів загонів робітничої міліції та їх реорганізації у відділи міліції при військово-революційних комітетах. Розкрийте завдання та структуру штатної радянської міліції, створеної у республіканському масштабі відповідно до «декрету Тимчасового робітничо-селянського уряду України» від 5 лютого 1919 р. Який орган у березні 1920 р. при НКВС УСРР було створено для керівництва радянською робітничо-селянською міліцією?

9. Охарактеризуйте основи радянського державного права та основні акти радянської влади 1917-1920 рр., якими вони закладалися. Ознайомтеся з «постановою Всеукраїнського революційного комітету про поширення на Україну декретів РРФСР» (додається).

10. На основі порівняльного аналізу рішень I-III Всеукраїнських з'їздів Рад з'ясуйте діапазон пошуку радянською владою оптимальних форм державного устрою. Проаналізуйте постанову РНК УСРР «Про запровадження української мови в школах і радянських установах» від 21 вересня 1920р. (додається) та розкрийте її значення.

11. Розкрийте правові засади процесу широкої націоналізації, встановлення державної власності на засоби виробництва, монополії держави на продовольство та предмети попиту. Ознайомтеся із повідомленням голови Ради Української трудової армії Й. В. Сталіна В. І. Леніну про стан продовольчої справи на Україні і заходи щодо виконання продовольчої розверстки (додається). З'ясуйте, в чому полягало втручання адміністративно-правового регулювання у сферу цивільно-правових відносин. Поясніть, які правові наслідки спричинило прийняття РНК УСРР декрету «Про скасування спадкування» від 11 березня 1919 р.

12. З'ясуйте, які акти російського радянського земельного законодавства використовувалися в Україні? Якими законодавчими актами УСРР скасовувалася приватна власність на землю, надра, води, ліси та передбачався розвиток колективних форм землекористування? Проаналізуйте витяги з тексту Закону Всеукраїнського революційного комітету «Про землю» від 6 лютого 1920 р. (додається).

13. Розкрийте правові засади регулювання трудових відносин. Поясніть, що спричинило мілітаризацію підприємств та розкрийте зміст основних категорій мілітарного трудового права (загальна трудова повинність – трудове дезертирство), саботаж, натуралізація заробітної плати та ін.).

14. Охарактеризуйте основи шлюбно-сімейного права, започатковані декретами РНК УСРР від 20 лютого 1919 р. «Про організацію відділів записів актів громадянського стану», «Про громадянський шлюб та про введення книг актів громадянського стану», «Про розлучення».

15. З'ясуйте, які акти радянської влади використовувалися у якості джерел кримінального права, як класова належність обвинуваченого впливала на вирок суду. Поясніть, на якій підставі в Україні у якості основного джерела кримінального права з серпня 1920 р. діяли «Керівні начала з кримінального права РСФРР». Розкрийте зміст положень цього документа (додається).

16. Наведіть аргументи, які підтверджують тезу про посилення в Україні кримінального репресії. Ознайомтеся з текстом доданої до теми постанови Всеукраїнського революційного комітету про застосування найвищої міри покарання – розстрілу до активних контрреволюціонерів на Україні (додається).

17. Охарактеризуйте процедуру розгляду кримінальних та цивільних справ у народних судах за «Тимчасовим положенням» від 20 лютого 1920 р. Розкрийте особливості розгляду справ революційними трибуналами.

ТЕМА 14. РАДЯНСЬКА ДЕРЖАВНІСТЬ І ПРАВО В УКРАЇНІ В 20-30 РР. ХХ СТ.

Завдання для семінарського заняття

1. Ознайомтеся з текстом Договору про утворення Союзу РСР (додається) та дайте йому загальну характеристику. Поясніть, коли відбулося завершення юридичного оформлення союзу. Які зміни відбулися в державному статусі УСРР? Поясніть, чому – Союз

рівноправних республік» не змінюючи своєї федеративної форми, дуже скоро перетворився на жорстко централізовану державу, що мало наслідком фактичну ліквідацію державного суверенітету суб'єктів федерації.

2. Ознайомтеся з витягами з Конституцій 1929 та 1937 рр. (додаються) Складіть порівняльну схему вищих та місцевих органів влади й управління України за Конституціями 1929 та 1937 років. Охарактеризуйте склад, повноваження та порядок їх утворення.

3. Складіть порівняльну схему судової системи за положеннями про судоустрої УСРР: а) 1922 р.; б) 1925 р.; в) 1929 р. та Законом про судоустрій СРСР, союзних і автономних республік 1938 р. Наведіть аргументи щодо значного посилення процесів централізації судової системи в 30-ті роки.

4. Розкрийте призначення, функції та зміни в структурі прокурорських органів. Поясніть в чому полягали завдання створеного замість Всеукраїнської надзвичайної комісії (ВУНК) Державного політичного управління (ДПУ). Охарактеризуйте склад, призначення та повноваження Особливої наради ОДПУ.

5. З'ясуйте, які наслідки щодо централізації репресивно-каральної системи мало створення в 1934 р. НКВС СРСР. Який позасудовий орган та з якими повноваженнями було засновано при НКВС СРСР? Який статус мали створені республіканський та місцеві органи НКВС, які функціонували на підставі загальносоюзного положення? Ознайомтеся з Постановою Політбюро ЦК ВКП(б) від 2 липня 1937 р. (додається). З'ясуйте, які неконституційні каральні органи були створені в обласних центрах в 1930 р. і в 1937 р. та яким був їхній склад. Поясніть, в чому проявлявся відверто репресивний характер їхньої діяльності як за спрямованістю, так і за процедурою.

6. Проаналізуйте причини, характерні риси та особливості проведення кодифікації права в УСРР в 20-х рр. Поясніть, які принципи та методи були покладені в основу кодифікаційних робіт. Розкрийте структуру та охарактеризуйте основний зміст комплексних законодавчих актів УСРР у 20-х роках.

7. Охарактеризуйте розвиток цивільного права, що був спричинений проведенням непу. Для цього зверніться до аналізу витягів з Цивільного кодексу УСРР 1922 р. (додаються). Розкрийте зміни в цивільно-правовій регуляції, які були спрямовані на забезпечення безроздільного панування соціалістичної власності, зміцнення централізації і плановості народного господарства.

8. Розкрийте правові засади власності на землю та землекористування. Ознайомтеся з положеннями Земельного кодексу УСРР 1922 р. (додаються). Розкрийте зміст актів, спрямованих на створення видимості законності широкій кампанії розкуркулення на селі. Ознайомтеся з наведеними до теми актами тоталітарно-репресивної влади: постановами Раднаркому УСРР про ознаки, які визначали селянське господарство як куркульське від 13 серпня 1929 р.»; « Про заходи до посилення хлібозаготівель» від 20 листопада 1932 р., Наказом ОДПУ СРСР № 44/21 від 2 лютого 1930 р. (додаються).

9. Охарактеризуйте інститути та норми сімейного права, які встановлювали умови взяття та реєстрації шлюбу, умови та процедуру розлучення, майнові й аліментні відносини подружжя, батьків та дітей, питання опіки та піклування тощо.

10. З'ясуйте, які зміни в трудове право внесла нова економічна політика. Ознайомтеся з витягами з Кодексу законів про працю УСРР 1922 р. (додаються). Дайте характеристику змінам в трудовому законодавстві щодо робочого часу, та робочого тижня в 30-х рр. З'ясуйте, в яких основних формах нараховувалась заробітна плата, які заходи та санкції встановлювалися задля зміцнення трудової дисципліни та стимулювання праці.

11. Ознайомтеся з витягами з Кримінального кодексу УСРР 1922 р. (додаються). Охарактеризуйте завдання та основні інститути кримінального права. З'ясуйте, які види злочинів та міри покарання й заходи соціального захисту встановлювалися кримінальним законодавством. Наведіть аргументи на підтвердження тези про посилення кримінальної репресії протягом 20-30 -х років. Зокрема, ознайомтеся із Законом від 7 серпня 1932 р. –

Про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперації та зміцнення суспільної (соціалістичної) власності» (додається).

12. Ознайомтеся з витягами з Кримінально-процесуального кодексу УСРР 1922 р. (додаються). Характеризуючи стан процесуального права, з'ясуйте, які демократичні принципи судочинства встановлювалися першими Кримінально-процесуальним та Цивільно-процесуальним кодексами. Поясніть, в чому полягала тенденція посилення втручання держави у справи громадян та до яких змін в процесуальному праві вона з часом призвела. На основі власного аналізу Кримінально-процесуального кодексу 1927 р. наведіть норми, що встановлювали застосування принципу аналогії закону в кримінальному праві, звужували право на захист. Розкрийте деформації кримінально-процесуального законодавства, наслідком яких стала фактична ліквідація демократичних засад судочинства.

13. Розкрийте стан розвитку виправно-трудоного права. Охарактеризуйте систему виправно-трудоного закладів, правила та режим утримання, заходи дисциплінарного впливу на засуджених тощо. З'ясуйте, які служби були покликані допомагати засудженим, що відбували покарання, а також звільненим із місць позбавлення волі.

ТЕМА 15. ДЕРЖАВА І ПРАВО УКРАЇНИ У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1939 – 1945 РР.)

Завдання для індивідуального опрацювання

1. Ознайомтеся з Договором про ненапад між Німеччиною та Радянським Союзом від 23 серпня 1939 р. та таємним протоколом до нього, що додаються до теми. Проаналізуйте, який характер мала воєнна акція Радянського Союзу на західноукраїнських землях у вересні 1939 року та на території Бессарабії та Північної Буковини у червні 1940 року.

2. Розкрийте правові засади, юридичну процедуру та наслідки приєднання Західної Волині, Східної Галичини, Північної Буковини й частини Бессарабії до складу УРСР. Ознайомтеся з Декларацією Українських Народних Зборів про прийняття Західної України до складу Союзу Радянських Соціалістичних Республік і включення її до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки (додається).

3. Прочитайте Указ Президії Верховної Ради СРСР – Про воєнний стан» від 22 червня 1941 р. (додається) Поясніть, які структурні зміни і перебудову діяльності конституційних органів державної влади СРСР та УРСР спричинили потреби фронту, які напрями їхньої діяльності стали найважливішими. Охарактеризуйте основний зміст та особливості діяльності органів влади УРСР в період, коли територія України була окупована німецько-фашистськими загарбниками. Розкрийте процес відновлення діяльності Верховної Ради УРСР та місцевих рад на визволеній території України.

4. Які зміни відбулися у діяльності судових та правоохоронних органів відповідно до Указу «Про воєнний стан» від 22 червня 1941 р.? Охарактеризуйте порядок комплектування військових трибуналів, підсудність та порядок розгляду ними справ. Розкрийте призначення та компетенцію трибуналів військ НКВС.

5. З'ясуйте, які зміни в діяльності прокурорських органів відбулися із запровадженням воєнного стану на території України. Розкрийте спрямованість та особливості діяльності прокурорських органів на визволених від німецьких окупантів територіях. Проаналізуйте основні функції органів держбезпеки та НКВС на різних етапах війни та зробіть власний висновок, чому їхня діяльність мала відверто репресивний характер. Наведіть аргументи, що підтверджують цей висновок. Які нові напрями з'явилися діяльності органів міліції в умовах війни?

6. На які адміністративні одиниці поділялася територія України в період німецько-фашистської окупації? З'ясуйте, що це були за одиниці та розкрийте характерні риси й відмінності управління та здійснення окупаційного режиму на цих територіях. Ознайомтеся з Декретом Гітлера про створення Райхскомісаріату Україна від 20 серпня 1941 р. (додається).

7. Розкрийте характерні риси та особливості окупаційного режиму. Ознайомтеся з попередженнями німецького військового командування про знищення населених пунктів і страти жителів (додаються).

8. З'ясуйте обставини проведення у Львові 30 червня 1941 р. Національних зборів українців та проаналізуйте прийнятий ними Акт відродження Української держави (додається). Яке основне завдання відновленої Української Держави визначав цей акт? Якою була реакція німецького керівництва на Акт відродження Української держави? Охарактеризуйте інші спроби українських націоналістів щодо національно-державного будівництва у 1941 р.

9. Охарактеризуйте партизанський рух опору на окупованій Україні. З'ясуйте, які місцеві органи радянської влади та судові органи відновлювалися на територіях, визволених від німців радянськими партизанами та яким був характер діяльності цих органів. Розкрийте склад і повноваження партизанських судів та особливості розгляду ними справ і виконання вироків.

10. Проаналізуйте зміни у напрямах та формах боротьби ОУН за незалежну Україну після невдалих спроб використати німецько-фашистську окупацію для відновлення української державності. Поясніть, які завдання мала створена у жовтні 1942 р. Українська повстанська армія (УПА) та розкрийте спроби у визволених нею місцевостях встановлювати українську цивільну та військову владу. З'ясуйте обставини створення у липні 1944 р. Української Головної Визвольної Ради (УГВР) та проаналізуйте державницькі засади її політичної платформи (додається).

11. Охарактеризуйте особливий правовий режим воєнного стану, що вводився Указом Президії Верховної Ради СРСР від 22 червня 1941 р. на значній території СРСР, у тому числі на усій території УРСР (витяг додається).

12. Поясніть, зокрема, в чому полягало розширення прав господарських наркоматів та спрощення порядку передачі майна між державними підприємствами та установами. Охарактеризуйте зміни, що стосувалися майнових і немайнових прав громадян, термінів позовної давності, прийняття спадщини, порядку спадкування, визнання особи безвісно відсутньою чи померлою та ін.

13. Поясніть, які зміни відбулися у трудовому праві у зв'язку із введенням воєнного стану. Ознайомтеся з Указами Президії Верховної Ради СРСР "Про режим робочого часу робітників і службовців в період війни" від 26 червня 1941 р. та "Про мобілізацію на період воєнного часу працездатного міського населення для роботи на виробництві і будівництві" від 13 лютого 1942 р. (додаються). Розкрийте зміст категорій – «трудова повинність» та – «трудова мобілізація» та встановіть, якими актами вони запроваджувалися і які обов'язки у зв'язку з цим покладалися на певні категорії населення. З'ясуйте, які істотні зміни стосувалися таких інститутів трудового права як робочий час і час відпочинку.

14. Характеризуючи зміни, що відбувалися на потребу війни у земельному й колгоспному законодавстві, з'ясуйте його основні риси. Розкрийте зміст нормативно-правових актів щодо підвищення продуктивності праці та зміцнення трудової дисципліни в колгоспах, при цьому зверніть увагу на посилення примусово-репресивних методів виконання цих завдань.

15. Розкрийте зміни у сімейному праві, що посилювали охорону дитинства й материнства. З'ясуйте, зокрема, якими постановами союзного та українського урядів визначалися заходи по влаштуванню та наданню допомоги дітям-сиротам та розкрийте сутність цих заходів.

16. Особливої уваги потребує аналіз змін, що відбувалися у сфері кримінального права. Наведіть аргументи на підтвердження того, що в умовах воєнного стану загальною тенденцією було посилення кримінальної репресії. Поясніть, як це проявилось у сфері державних та військових злочинів. Охарактеризуйте зміни в об'єктному складі злочинів та з'ясуйте, склад яких злочинів передбачав застосування колективних покарань. Дайте власне пояснення, чому поширення кримінальної репресії, посилення жорстокості покарань

поєднувалося із поширенням застосування умовного засудження, відстрочки виконання вироку. Розкрийте зміст Указу Президії Верховної Ради СРСР – Про міри покарання для німецько-фашистських лиходіїв, винних у вбивствах і катуваннях радянського цивільного населення і полонених червоноармійців, для шпигунів, зрадників Батьківщини з числа радянських громадян та їх підсобників» (додається).

17. Охарактеризуйте зміни в процесуальному законодавстві, які торкалися переважно кримінально-процесуальної галузі (особливий порядок попереднього розслідування, розгляд справ воєнними трибуналами). При цьому особливу увагу зверніть на підсудність, порядок розгляду справ та опротестування вироків військових трибуналів.

ТЕМА 16. ДЕРЖАВА І ПРАВО УРСР У ПОВОЄННІ РОКИ ТА ПЕРІОД ДЕСТАЛІНІЗАЦІЇ (1945 – ПЕРША ПОЛОВИНА 1960 РР.)

Завдання для семінарського заняття

1. Ознайомтеся з Договором між СРСР і Чехословацькою Республікою про Закарпатську Україну від 29 червня 1945 р. та розкрийте значення цього історичного акту.

2. Розкрийте характерні особливості державно-правового розвитку України у повоєнний період. У чому полягала реорганізація органів влади і управління УРСР в період десталінізації? Зокрема, з'ясуйте, в чому полягало розширення прав Верховної Ради УРСР та які зміни відбулися в її складі. Які зміни відбулися в назві українського уряду та чим на ваш погляд вони були спричинені?

3. На основі аналізу Указу Президії Верховної Ради СРСР від 19 лютого 1954 р. та Закону СРСР від 26 квітня 1954 р. (додається) розкрийте правові засади передачі Кримської області із складу РРФСР до складу УРСР.

4. З'ясуйте, які зміни відбулися в діяльності місцевих Рад депутатів трудящих. Охарактеризуйте правове становище місцевих органів влади відповідно до положень про обласні, районні, міські, районні у місті, селищні і сільські Ради депутатів трудящих, затверджених Президією Верховної Ради УРСР 31 травня 1957 р. При цьому особливу увагу зверніть на розширення повноважень і функцій Рад в соціально-економічному та культурному житті адміністративно-територіальних одиниць, підвищення ролі постійних комісій в місцевому управлінні тощо. Поясніть, які наслідки мав поділ у грудні 1962 р. обласних Рад за виробничою ознакою на сільські і промислові.

5. Охарактеризуйте зміни в судовій системі УРСР у період десталінізації. З'ясуйте, які завдання правосуддя та нові засади реформування судової системи були визначені Основами законодавства про судоустрій Союзу РСР, союзних і автономних республік від 25 грудня 1958 р. та Законом про судоустрій УРСР від 30 червня 1960 р. Розкрийте компетенцію, порядок створення та діяльності товариських судів відповідно до Положення про товариські суди Української РСР від 15 серпня 1961 р.

6. Охарактеризуйте завдання, права та обов'язки, форми і методи діяльності прокуратури, які визначало прийняте 24 травня 1955 р. Положення про прокурорський нагляд в СРСР.

7. Ознайомтеся з переліком позасудових органів, що діяли у 1930 – 40-і і на початку 1950-х років і були наділені правами розглядати справи про державні злочини, що додається до теми. Розкрийте причини та зміст реорганізації органів держбезпеки та внутрішніх справ після смерті Й.Сталіна у 1953 р. Який статус отримав створений в результаті цієї реорганізації Комітет державної безпеки (КДБ) при Раді Міністрів СРСР? Проаналізуйте зміни в органах внутрішніх справ в 60-х рр.

8. Поясніть, які загальнодержавні процеси спричинили потребу в усуненні деформацій в правовій системі, посиленні демократичних тенденцій у розвитку права. З'ясуйте, якими актами була започаткована робота над другою кодифікацією права в Україні. Охарактеризуйте початок другої кодифікації радянського права.

9. Аналізуючи розвиток цивільного права, передусім зверніть увагу на акти, що були спрямовані на зміцнення права державної власності та – зближення» державної й

колгоспно-кооперативної форм власності. Поясніть, які зміни відбувалися у цивільно-правому регулюванні особистої власності, зокрема, в житловій сфері. Розкрийте основний зміст Цивільного кодексу УРСР 1963 р.

10. Проаналізуйте зміни, які відбулися у трудовому праві. Охарактеризуйте процес поновлення довоєнних норм, що регулювали трудові відносини, та подальшої демократизації трудового права пов'язаної з періодом десталінізації.

11. Проаналізуйте розвиток колгоспного права та з'ясуйте, в чому виявилась його суперечливість. Розкрийте нормативні засади удосконалення організації і діяльності колгоспів у повоєнний період. При цьому зверніть увагу на те, що примусова праця, здійснення розподілу натуральних і грошових прибутків колгоспників у останню чергу після завершення усіх інших розрахунків господарств, зрівнялівка у нарахуванні трудоднів зводили нанівець принцип матеріальної заінтересованості колгоспників, припинювали їхню ініціативу.

12. Проаналізуйте зміни в кримінальному праві, які відбулися у зв'язку із закінченням війни та охарактеризуйте тенденції його розвитку в повоєнний період. З'ясуйте, які нові склади злочинів установлювались в групі – інші державні злочини» відповідно до Указу Президії Верховної Ради СРСР від 9 червня 1947 р. Поясніть, які зміни відбулися у застосуванні санкцій за крадіжку державного і громадського майна, за злочини проти життя, здоров'я, гідності особи, за злочини проти особистої власності.

13. Розкрийте зміни в кримінальному праві, що відбулися в період десталінізації. Охарактеризуйте основний зміст Кримінального кодексу УРСР 1960 р. (витяги додаються). З'ясуйте, які зміни кодекс вніс у сферу кримінальної відповідальності, застосування покарань та інші інститути кримінального права. Яку загальну тенденцію розвитку кримінального права можна визначити на основі аналізу кодексу.

14. Розкрийте зміни в процесуальному праві, які відбулися в повоєнний період. Охарактеризуйте процес реабілітації невинно засуджених у ході масових репресій. При цьому зверніть увагу на те, що поряд з реабілітацією жертв сталінського режиму відбувалося переслідування інакомислячих і нові політичні репресії. Охарактеризуйте основний зміст Кримінально-процесуального кодексу України 1961 р. З'ясуйте, чи дійсно кодекс забезпечував виконання проголошеного завдання кримінального судочинства: – охорону прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб..., швидке і повне розкриття злочинів, викриття винних та забезпечення правильного застосування Закону з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності і жоден невинний не був покараний».

15. Розкрийте основний зміст Цивільно-процесуального кодексу УРСР 1963 р. Поясніть, які демократичні засади цивільного процесуального права запроваджував цей кодекс та чи могли вони бути реалізовані повною мірою в умовах неототалітарного режиму.

ТЕМА 17. ДЕРЖАВА І ПРАВО УКРАЇНИ В ПЕРІОД «ЗАСТОЮ» (СЕРЕДИНА 1960 – SEREDINA 1980 PP.)

Завдання для семінарського заняття

1. З'ясуйте, яких змін зазнала система органів влади й управління із прийняттям у 1977 р. та 1978 р. нових Конституцій СРСР та УРСР. Поясніть, який статус за цими Конституціями отримала КПРС та які державницькі функції закріплювались за нею. Розкрийте негативні наслідки впливу авторитарної командно-адміністративної системи управління на суспільно-політичні процеси.

2. Охарактеризуйте державно-правовий статус, повноваження, структуру та порядок роботи Верховної Ради УРСР. З'ясуйте, які зміни в кількісному складі та порядку її обрання внесла Конституція 1978 р. (додається). Розкрийте державно-правовий статус, склад, повноваження та порядок діяльності Президії Верховної Ради УРСР. Охарактеризуйте компетенцію і порядок діяльності Уряду республіки та підпорядкованих йому союзно-республіканських, республіканських міністерств і державних комітетів, а також інших

центрального органу державного управління. Поясніть, яке призначення мав Комітет народного контролю Української РСР, який очолював систему органів народного контролю в республіці.

3. Розкрийте структуру місцевих органів влади за Конституцією 1978 р. та проаналізуйте зміни, які відбулися в їхньому складі, повноваженнях та порядку роботи. Поясніть, в чому полягало розширення прав і обов'язків місцевих органів влади у прийнятих 1979 р. нових редакціях законів про районну Раду народних депутатів УРСР; про міську, районну в місті Раду народних депутатів УРСР; про селищну Раду народних депутатів УРСР; про сільську Раду народних депутатів УРСР; 1980 р. – про обласну Раду народних депутатів УРСР. Розкрийте призначення та повноваження постійних комісій та виконавчих комітетів місцевих рад.

4. Проаналізуйте структуру, склад та юрисдикцію судових органів та складіть схему судової системи України. Розкрийте порядок формування судових установ, при цьому з'ясуйте, яким чином було реалізовано принцип виборності суддів і народних засідателів. Охарактеризуйте статус та повноваження народних засідателів. З'ясуйте, у чому полягала відповідальність суддів і народних засідателів перед виборцями або органами, що їх обрали. Як Ви вважаєте, чи можливим було за умов монопольного правління комуністичної партії та поширення так званого – телефонного права» реалізувати декларовану незалежність суддів і народних засідателів, здійснення правосуддя на засадах рівності громадян перед законом і судом? Проаналізуйте основний зміст прийнятих у 1981 р. законів – «Про судоустрій УРСР», «Про вибори районних (міських) народних суддів УРСР», «Про порядок відкликання народних суддів і народних засідателів районних (міських) народних судів УРСР».

5. Охарактеризуйте систему органів прокуратури УРСР, їх функції та повноваження. Поясніть, як відбувся процес завершення централізації системи прокурорських органів з прийняттям Конституції СРСР 1977 р. та Конституції УРСР 1978 р. З'ясуйте, якому органу Конституція УРСР 1978 р. надала право призначення Прокурора УРСР та прокурорів областей і затвердження міських та районних прокурорів. Який загальносоюзний акт у відповідності з Конституцією СРСР 1977 р. визначав завдання, структуру, принципи організації та діяльності прокурорських органів? Як Ви вважаєте, чи могли органи прокуратури в умовах монопольно правлячої комуністичної партії здійснювати свої повноваження незалежно від партійних органів та місцевих органів державної влади?

6. Проаналізуйте перетворення, що відбувалися в системі органів внутрішніх справ та встановіть основну, на вашу думку, тенденцію, що відображала зміст цих перетворень. Розкрийте призначення й основні завдання поновленого в 1966 році Міністерства охорони громадського порядку (з 1968 р. - Міністерства внутрішніх справ) СРСР та зміни, що відбувалися у зв'язку із цим у системі внутрішніх органів УРСР. З'ясуйте, які відомства відносились до відання МВС УРСР та які функції покладалися на міліцію.

7. Розкрийте призначення, завдання, функції та обов'язки адвокатури за Положенням про адвокатуру УРСР 1962 р. із змінами й доповненнями від 15 червня 1965 р. Охарактеризуйте організаційно- правові засади діяльності обласних колегій адвокатів. З'ясуйте, які зміни, спрямовані на удосконалення діяльності адвокатури, відбулися у відповідності до Закону – «Про адвокатуру СРСР» від 30 листопада 1979 р. та «Положення про адвокатуру УРСР» від 1 жовтня 1980 р.

8. Охарактеризуйте призначення та компетенцію нотаріальних органів. З'ясуйте, які зміни в керівництві системою нотаріату відбулися із створенням у 1970 р. союзно-республіканського Міністерства юстиції. Розкрийте організаційно-правові засади діяльності нотаріату за Законом СРСР – «Про державний нотаріат» від 19 липня 1973 р. та Законом УРСР – «Про державний нотаріат» від 15 грудня 1974 р.

9. Розкрийте зміст та наслідки другої кодифікації радянського права в Україні.

10. Дайте характеристику адміністративному законодавству, яке розвивалося шляхом видання законів та інших актів, що регулювали відносини в окремих сферах і галузях

державного управління. Випишіть у зошит назви основних джерел адміністративного права. При цьому зверніть увагу на те, що адміністративні правовідносини регулювалися переважно загальносоюзними законами, положеннями, статутами та кодексами. Особливу увагу слід приділити характеристиці прийнятого у 1984 році Кодексу Української РСР про адміністративні правопорушення.

11. Проаналізуйте процес розвитку цивільно-правових відносин, що врегульовувалися нормами Цивільного кодексу 1963 р. Зверніть увагу на деяке розширення сфери цивільно-правового регулювання, що стосувалося зміцнення державної та суспільної власності, вдосконалення зобов'язальних відносин, охорони немайнових прав громадян, в тому числі, й судового захисту від посягань на їх честь і гідність.

12. Охарактеризуйте розвиток сімейного законодавства, що спрямовувалося на зміцнення сім'ї, захист інтересів матері і дитини, охорону здоров'я молодого покоління. Розкрийте основний зміст та структуру Кодексу про сім'ю і шлюб УРСР 1969 р.

13. Вивчаючи процес розвитку житлового права, особливу увагу слід приділити аналізу норм Житлового кодексу УРСР 1983 р., який містив правовий механізм реалізації гарантованого Конституціями СРСР (1977 р.) та УРСР (1978 р.) права громадян на житло. Розкрийте основні положення, структуру та значення кодексу. При цьому з'ясуйте, як урегульовувався порядок надання житлової площі і поліпшення житлових умов громадянам, яка передбачалася відповідальність за порушення житлового законодавства.

14. Проаналізуйте процес подальшого розвитку трудового законодавства. Розкрийте основний зміст, структуру та значення Кодексу законів про працю УРСР (КЗпП УРСР) 1971 р. Також проаналізуйте прийняте 1983 р. законодавство, яке спрямовувалося на посилення боротьби з порушниками трудової дисципліни, прогульниками.

15. Розкрийте процес розвитку у досліджуваний період та основні завдання природноресурсового законодавства. Охарактеризуйте Земельний кодекс УРСР 1970 р., який набув чинності з 1 січня 1972 р. При цьому зверніть увагу на те, що віддзеркалюючи положення Основ земельного законодавства Союзу РСР і союзних республік (1969 р.), він встановлював монопольне право власності держави на землю. З'ясуйте, які загальносоюзні та республіканські правові акти, прийняті у 1970-х рр., слугували правовій регуляції раціонального природокористування та випишіть назви цих джерел у зошит.

16. Характеризуючи процес розвитку кримінального права, зверніть увагу на те, що в тексті статей щойно прийнятого у 1960 році Кримінального кодексу УРСР в досліджуваний період було внесено численні зміни і доповнення. З'ясуйте, якими правовими актами вводилися найбільш значні з них (положення про особливо небезпечного рецидивіста, про умовно-дострокове звільнення від покарання, про погашення судимості; введення інституту умовного засудження до позбавлення волі з обов'язковим залученням засудженого до праці; поняття злочину, який спричинив особливо тяжкі наслідки, та вичерпний перелік його видів; введення відбування покарання у колоніях-поселеннях для осіб, які вчинили злочин з необережності, розширення кола засуджених, до яких могли застосовуватися умовно-дострокове звільнення і заміна не відбутого покарання більш м'яким та ін.).

17. Проаналізуйте мету та види покарань. Поясніть, які наслідки мало домінування серед видів покарання покарань, пов'язаних з позбавленням волі. Охарактеризуйте процес розвитку виправно- трудового законодавства. Розкрийте зміст, структуру та значення Виправно-трудового кодексу УРСР 1970 р.

18. На основі аналізу норм Цивільного процесуального кодексу УРСР 1963 р. та Кримінально-процесуального кодексу УРСР 1960 р. дайте характеристику розвитку процесуального законодавства. Зверніть увагу на те, що відповідно до цих актів розширилось коло учасників процесу, збільшилися їх процесуальні права, чіткіше розрізнялися докази і засоби доказування. З'ясуйте якими правовими актами у досліджуваний період запроваджувався подальший розвиток процесуального законодавства.

19. Ознайомтеся з Указом Президії Верховної Ради СРСР від 5 вересня 1967 р. про громадян татарської національності, які проживали в Криму, (додається) та зверніть увагу на обмеженість його положень щодо реабілітації кримсько-татарського народу, зокрема, повернення його на історичну Батьківщину. З'ясуйте, які демократичні принципи процесуального права закріпила Конституція УРСР 1978 р. та чи могли ці принципи втілюватися у життя в умовах панування бюрократичної номенклатури, коли порушувалися права й свободи громадян, придушувались прояви пробудження національної свідомості українського народу.

ТЕМА 18. ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ В ПЕРІОД ПЕРЕБУДОВИ (1985 – 1991 РР.)

Завдання для семінарського заняття

1. З'ясуйте, в чому полягали головний напрям та кінцева мета проголошеного правлячою верхівкою на чолі з М. Горбачовим курсу на – «перебудову».

2. Поясніть, як відбувався поступовий перехід влади від партійної номенклатури до державних органів, що обиралися парламентським шляхом. Охарактеризуйте процес виборів у травні 1989 р. народних депутатів та діяльності I з'їзду народних депутатів СРСР. Розкрийте значення запровадження інституту президентства в СРСР, як радикального повороту до реформування політичної системи.

3. Поясніть, яке значення на шляху до суверенітету республіки мало прийняття 27 жовтня 1989 р. Закону УРСР – «Про зміни і доповнення Конституції (Основного Закону) Української РСР» З'ясуйте, зокрема, які відбулися зміни у повноваженнях Голови Верховної Ради, складі Верховної Ради УРСР, термінах повноважень народних депутатів, виборчій системі.

4. Поясніть, які наслідки мало проведення на нових засадах у березні 1990 р. виборів до Верховної Ради та місцевих Рад. З'ясуйте, коли вперше в історії України Верховна Рада почала працювати як парламентський орган.

5. Ознайомтеся з текстом Декларації про державний суверенітет України, що була прийнята Верховною Радою УРСР 16 липня 1990 р. (додається). Розкрийте зміст та значення цього історичного документа для утвердження реального суверенітету України, розбудови незалежної Української держави

6. Проаналізуйте процес та наслідки прийняття під тиском демократичних сил 24 жовтня 1990 року Верховною Радою Закону – Про зміни і доповнення Конституції (Основного Закону) Української РСР», яким скасувалась стаття 6 Конституції про керівну роль Комуністичної партії. З'ясуйте, які основні засади побудови органів державної влади проголошувалися замість демократичного централізму (ст. 3) та як це вплинуло на діяльність політичних партій, громадських організацій і рухів. Поясніть, які зміни відбулися в статусі та підпорядкування органів суду і прокуратури України.

7. Охарактеризуйте, зміни в структурі та функціях органів вищої виконавчої влади, що були введені Законами від 13 та 21 травня 1991 р. Які встановлювалися нові назви Уряду та голови Уряду УРСР?

8. Розкрийте зміст та значення прийнятих 5 липня 1991 р. законів УРСР – «Про заснування поста Президента Української РСР і внесення змін і доповнень до Конституції (Основного Закону) Української РСР», – «Про Президента Української РСР», – «Про вибори Президента Української РСР».

9. Поясніть, які зміни й доповнення до Конституції УРСР, що стосувалися адміністративно-територіального устрою, системи і компетенції державних органів, були внесені Законом УРСР від 19 липня 1991 р. у зв'язку з результатами референдуму у Криму про створення Кримської Автономної республіки.

10. Охарактеризуйте процес переведення місцевих Рад із режиму єдиного державного керівництва в режим місцевого самоврядування за Законом УРСР від 7 грудня 1990 р. – «Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування».

11. Розкрийте зміст та історичне значення Акту про державну незалежність України, проголошеного 24 серпня 1991 р. позачерговою сесією Верховної Ради України, підтвердженого результатами Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 р.

12. Розкрийте основний зміст прийнятого 3 серпня 1990 р. Закону УРСР – «Про економічну самостійність Української РСР», який став логічним продовженням юридичного оформлення на основі Декларації про державний суверенітет України економічної незалежності республіки. При цьому особливу увагу зверніть на проголошення повної господарської самостійності і свободи підприємництва всіх юридичних і фізичних осіб у рамках законів України, введення національної грошової одиниці. З'ясуйте, який інший закон, також спрямований на втілення Декларації, закріплював виключне право українського народу самостійно і незалежно здійснювати зовнішньоекономічну діяльність на території Української РСР. Охарактеризуйте зміст та значення для забезпечення реформування економіки України законів – «Про власність» від 7 лютого 1991 р., – Про підприємство» від 7 лютого 1991 р., – Про підприємства в Україні» від 27 березня 1991 р. та ін.

13. Проаналізуйте спричинені переходом підприємств на повний госпрозрахунок і самофінансування напрями реформування трудового законодавства. Розкрийте новий порядок укладання колективних договорів, зміни щодо тривалості випробування при прийомі на роботу, зміни щодо скасування обмежень при роботі за сумісництвом, суміщенні професій. Водночас зверніть увагу на те, що в трудовому праві спостерігалися певні перекося. Охарактеризуйте трудове законодавство, що спрямовувалося на соціальний захист працівників. З'ясуйте обставини, що гальмували розвиток цієї галузі.

14. Проаналізуйте зміни у законодавстві, яке регулювало соціально- культурну сферу, зокрема, закони – Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» від 1 березня 1991 р., – Про пенсійне забезпечення» від 5 листопада 1991 р. Особливу увагу слід приділити Закону – Про мови в Українській РСР» від 28 жовтня 1989 р. (додається), прийняття якого сприяло відродженню духовності українського народу, регулюванню суспільних відносин у сфері української та інших мов, якими користується населення республіки.

15. Поясніть, які зміни й доповнення у кримінальному законодавстві спричинило реформування суспільства й держави. Розкрийте зміст і значення актів спрямованих на засудження репресивних акцій проти народів, яких було піддано насильственному виселенню з рідних місць у роки другої світової війни, реабілітацію безвинних людей, які зазнали переслідувань за свою політичну діяльність, висловлювання чи релігійні переконання.

16. З'ясуйте як демократизація суспільного життя вплинула на розвиток процесуального законодавства, зокрема, щодо оскарження в суді неправомірних дій службових осіб, які обмежували права громадян.

17. Проаналізуйте наслідки загострення кризових явищ у законодавстві наприкінці перебудовного періоду спричиненого протилежними підходами союзного центру та республік до проблеми верховенства законів. Наведіть приклади такого протистояння.

6. Завдання для самостійної роботи.

Студенти виконують реферативні завдання (презентації) або міні-дослідження (есе) з обраної проблематики за погодженням із викладачем. Студент може обрати протягом курсу по одному питанню завдань для самостійного опрацювання занять, яке має бути виконане у вигляді презентації та реферату. Протягом семестру студент може виконати один реферат і дві презентації. Також студенту пропонується самостійна письмова робота з питань для індивідуального опрацювання. Загалом до кожного змістовного модулю студент має виконати по одному виду самостійної (індивідуальної роботи).

7. Політика дисципліни та оцінювання

Критерії оцінювання навчальних досягнень студентів:

Рівень теоретичної підготовки студента визначається під час його усної відповіді на теоретичні питання на практичних заняттях, під час складання іспиту (1 семестр) та оцінюється за такими критеріями:

- відповідність змісту;
- повнота та ґрунтовність викладу;
- доказовість викладу;
- термінологічна коректність.

Студент може отримати **6 балів** (“відмінно”), якщо його відповідь повністю відповідає змісту питань семінарського заняття, усі основні проблеми визначені чітко, розкриті повністю та ґрунтовно; студент демонструє високий рівень доказовості викладу матеріалу з питань, на які відповідає, та може викласти свою точку зору з проблеми, що обговорюється; студент досить вільно й коректно користується юридичною термінологією.

Студент може отримати **4 – 5 балів** (“добре”), якщо його відповідь в основному відповідає змісту питань семінарського заняття, не всі основні проблеми визначені чітко, не розкриті досить повно та ґрунтовно; студент викладає матеріал, в основному аргументуючи методичні положення, та відчуває труднощі у викладенні своєї точки зору щодо низки проблем; студент в основному правильно користується юридичною термінологією, невелика кількість помилок не перешкоджає розумінню змісту викладеного.

Студент може отримати **3 бали** (“задовільно”), якщо його відповідь лише частково відповідає змісту питання, основні проблеми визначені нечітко, розкриті лише частково і без належної глибини; студент викладає матеріал, майже не аргументуючи методичні положення, та не має своєї точки зору щодо більшості проблем; студент допускає значну кількість термінологічних помилок, що ускладнює розуміння змісту викладеного.

Студент може отримати **1 - 2 бали** (“незадовільно”), якщо його відповідь не відповідає змісту питання, основні проблеми не визначені і не розкриті; доказовість викладу матеріалу і самостійні міркування відсутні; студент майже не користується юридичною термінологією.

Рівень володіння професійно-методичними вміннями визначається під час виконання студентом практичного завдання (аналіз запропонованої практичної ситуації з точки зору застосування норм права, складання власного варіанту її вирішення) на практичних заняттях, при виконанні завдань самостійної роботи, під час складання заліку (V семестр) та оцінюється за такими критеріями:

- точність та повнота виконання практичного завдання;
- обґрунтованість правового аналізу конкретної теми з точки зору їх відповідності принципам навчання, вимогам поетапного формування навичок і вмінь.

Студент може отримати **5 балів** (“відмінно”) або «зараховано», якщо завдання виконане ним повністю, є комунікативно орієнтованим, відповідає вимогам поетапного формування навичок і вмінь та принципам навчання ІМ, відбиває специфіку навчання правового матеріалу, демонструє володіння студентом юридичною термінологією. За розробку, що в основному відповідає вимогам, виконане повністю, проте має незначні порушення логіки поетапного формування навичок і вмінь, невелику кількість термінологічних помилок, що не перешкоджають розумінню змісту, він може отримати **4 бали** (“добре”) або «зараховано». Практичне завдання, яке виконане частково, має серйозні порушення логіки поетапного формування навичок і вмінь, містить значну кількість помилок, оцінюється **3 балами** (“задовільно”) або «зараховано». Завдання, яке майже чи повністю не відповідає встановленим викладачем вимогам, демонструє недоречне вживання методичних термінів, оцінюється **0-2 балами** (“незадовільно”) або «незараховано».

Студент має право:

- вільно висловлювати свої думки усно або письмово, аргументуючи їх знаннями провідних засад конституції, трудового права, освітнього менеджменту, економіки, права тощо;

- вносити пропозиції щодо формування та реалізації власної освітньої траєкторії; активізації власної самостійної пізнавальної діяльності, форм і методів проведення аудиторних занять;

- відпрацьовувати пропущені заняття в установленому порядку;

- отримати індивідуальні консультації у викладача.

Студент зобов'язаний:

- відвідувати заняття всіх видів відповідно до встановленого дирекцією розкладу, запізнення на заняття допускається тільки з поважних причин;

- брати активну участь у роботі під час аудиторних занять, дотримуватися правил етичної поведінки, поважати думки та права інших студентів і викладача;

- виконати індивідуальне завдання

- самостійну роботу, підготовка якої є обов'язковою умовою допуску до екзамену. Студент, який не підготував самостійну роботу, до екзамену не допускається.

- набрати під час вивчення навчальної дисципліни мінімум 35 балів.

Політика щодо дефлайнів та перескладання. Пропущені з поважної причини заняття дозволяється відпрацьовувати впродовж **двох тижнів** після завершення дії поважної причини і при наявності документа-підстави (довідки, розпорядження про індивідуальних графік відвідування тощо).

Політика щодо академічної доброчесності. Студенти керуються нормами «Положення про академічну доброчесність здобувачів освіти в національному університеті «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка» (Наказ Ректора № 383 від 27.12.2019 р. зі змінами і доповненнями від 23.12.2020 (<https://drive.google.com/file/d/1YOj2QK3xW-03evO8Tkg1o3ZKUAbBL-VH/view>)). У процесі навчання та при підготовці самостійної роботи, виконанні індивідуальних завдань, забороняються плагіат, фабрикація та фальсифікація результатів, списування, хабарництво.

Політика щодо викладання. Викладання навчальної дисципліни відбувається на засадах студентоцентризму, антропоцентризму, гуманізму, поваги до соціокультурного плюралізму.

8.Розподіл балів за рейтинговою системою

Поточне тестування та самостійна робота											Підсумкови й екзамен	сума
Тема	T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10		
Бали	7	7	7	7	7	7	7	7	7	12	25	100

Види контролю	Кількість	Бали	Загальна кількість балів
Робота на практичному занятті	8	6	до 48
Індивідуальні завдання	4	7	до 27
Усього			до 75
Екзамен:			до 25
Разом:			до 100

9. Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену	для заліку
90-100	A	відмінно	зараховано
83-89	B	добре	
75-82	C		
68-74	D	задовільно	
60-67	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Методи контролю

Поточний контроль: виконання тестових завдань, тренінги, самостійні роботи, реферативні доповіді, публічні виступи перед аудиторією, самостійні і модульні контрольні роботи.

Підсумковий контроль: екзамен

10. Перелік питань до екзамену.

1. В чому полягав вплив особливостей розвитку феодального землеволодіння на суспільно-політичний устрій Галицько-Волинського князівства.
2. В чому полягає принципова відмінність державного устрою античних полісів від Скіфії? Охарактеризуйте суспільно-політичний устрій міст – держав. Розкрийте джерела та основні риси права античних полісів Північного Причорномор'я.
3. Визначте характерні риси кримінального та кримінально-процесуального права в Україні 30-х рр. Розкрийте зміст актів, що були спрямовані на розгортання масових репресій.
4. Визначте характерні риси цивільного, цивільного процесуального права в Україні 30-х рр.
5. Дайте загальну характеристику джерел права Київської Русі.
6. Дайте правову характеристику процесу становлення радянської державності і права в Україні (1917-1920 рр.).
7. Дайте характеристику державного ладу УНР доби Директорії.

8. Дайте характеристику державного устрою Київської Русі. Розкрийте зміст і значення реформ Володимира Великого.
9. Джерела та основні риси права на українських землях у складі Австро-Угорщини.
10. За яких обставин утворилася Центральна Рада? Охарактеризуйте процес становлення й зміцнення Центральної Ради як вищого владного органу в Україні, а також інших центральних та місцевих органів влади й управління УНР.
11. Коли і за яких обставин виникла Західноукраїнська Народна Республіка? Охарактеризуйте державний устрій ЗУНР.
12. Коли і за яких умов утворилася Боспорська держава ? Охарактеризуйте процес її перетворення в царство. Розкрийте джерела та основні риси права Боспорської держави.
13. Конституція П.Орлика (1710 р.): основні ідеї та можливості їх реалізації в Гетьманській державі.
14. На які адміністративні одиниці поділялася територія України в період німецько-фашистської окупації? Розкрийте характерні риси та особливості окупаційного режиму. У чому полягали спроби національно-державного будівництва в 1941 р.?
15. Назвіть відмінності джерельно-правової бази Галицько-Волинської держави. В чому полягали особливості системи права Галицько-Волинського князівства ?
16. Охарактеризуйте вплив станової організації литовсько-руського суспільства на формування інститутів державної влади.
17. Охарактеризуйте джерела права Великого князівства Литовського. Розкрийте зміст Литовських Статутів та їх значення для розвитку українського права.
18. Охарактеризуйте джерела права Козацько-Гетьманської держави. Поясніть, чому гетьманські статті вважають конституціями Козацько-Гетьманської держави. Розкрийте порядок укладання та основний зміст цих актів. В чому полягало обмеження автономії України ?
19. Охарактеризуйте джерела права, що діяли на українських землях у складі Російської імперії. Розкрийте зміст кодифікації права на українських землях у першій половині XIX ст.
20. Охарактеризуйте джерела та риси права на українських землях польської доби.
21. Охарактеризуйте законодавство Гетьманату.
22. Охарактеризуйте законодавство ЗУНР.
23. Охарактеризуйте збірник українського права 1743 р. “Права, за якими судиться малоросійський народ
24. Охарактеризуйте зміни в судовій системі та правоохоронних органах УРСР у повоєнні роки та період десталінізації.
25. Охарактеризуйте зміни у законодавстві, що регулювало економічні, трудові та соціально-культурні відносини в період “перебудови”.
26. Охарактеризуйте передумови та правові наслідки проголошення незалежності України. Розкрийте основні положення Декларації про державний суверенітет України 16 липня 1990 р., історичне значення Акту проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р., Всенародного референдуму 1 грудня 1991 р.
27. Охарактеризуйте поняття та види злочинів у Київській Русі.
28. Охарактеризуйте поняття та види злочинів, систему покарань за русько-литовським правом.
29. Охарактеризуйте порядок створення, діяльності та юрисдикцію судів за реформою 1864 р..
30. Охарактеризуйте правовий статус Української гетьманської держави та форму державно-правових зв'язків України з Росією за договором 1654 р.
31. Охарактеризуйте правову систему Директорії.

32. Охарактеризуйте процес перебудови органів влади й управління на початку війни. Які зміни відбулися у діяльності судових та правоохоронних органів відповідно до Указу “Про воєнний стан” від 22 червня 1941 р.
33. Охарактеризуйте процес розвитку державного та цивільного права Литовсько-Руської доби.
34. Охарактеризуйте процес розвитку кримінального та кримінально-процесуального права на українських землях у складі Російської імперії.
35. Охарактеризуйте процес розвитку кримінального та кримінально-процесуального права Козацько-Гетьманської держави.
36. Охарактеризуйте процес розвитку цивільного та цивільного процесуального права Козацько-Гетьманської держави.
37. Охарактеризуйте процес формування державності у східних слав’ян. У чому полягав процес перетворення органів суспільного самоврядування у слов’янських племенних союзах на державні органи?
38. Охарактеризуйте процес формування Української національної держави під проводом Б.Хмельницького.
39. Охарактеризуйте процесуальне право Литовсько-Руської доби.
40. Охарактеризуйте розвиток зобов’язального права в Київській Русі.
41. Охарактеризуйте розвиток кримінального та кримінально-процесуального права в 70-80-х рр.
42. Охарактеризуйте розвиток трудового, земельного та природноресурсового законодавства в 70-80-х рр.
43. Охарактеризуйте систему судових органів Київської Русі.
44. Охарактеризуйте систему судових, правоохоронних та репресивно-каральних органів в 30-х рр. У чому полягало посилення їх централізації.
45. Охарактеризуйте структуру, зміст та значення Руської правди.
46. Охарактеризуйте судові та правоохоронні органи в УСРР 20-х рр.
47. Охарактеризуйте судоустрій Козацько-Гетьманської держави до і після судової реформи 1760-1763 рр.
48. Охарактеризуйте суспільний лад Київської Русі.
49. Охарактеризуйте суспільно-політичний устрій на українських землях у складі Австро-Угорщини.
50. Охарактеризуйте форму та адміністративно-політичний устрій Козацько-Гетьманської держави.
51. Пакти та конституції законів і вольностей Війська Запорозького”
52. Польсько-Литовські унії (XIV-XV ст.) та їх наслідки для України.
53. Розкрийте джерела та риси права на українських землях у складі Австро-Угорської імперії.
54. Розкрийте зміни в українському суспільстві в період входження до складу Російської імперії ?
55. Розкрийте зміни у кримінальному та кримінально-процесуальному праві у повоєнний період та період десталінізації. Охарактеризуйте Кримінальний та кримінально-процесуальний кодекси УРСР 1960 р. Які тенденції характерні для розвитку кримінального права?
56. Розкрийте зміни у суспільному устрої Гетьманщини.
57. Розкрийте зміни у трудовому та колгоспному праві у повоєнний період та період десталінізації.
58. Розкрийте зміст права власності в Київській Русі. Які існували особливості захисту права власності різних прошарків суспільства за “Руською правдою”?
59. Розкрийте зміст спадкового права в Київській Русі та відмінності у шлюбно-сімейному праві після прийняття християнства.
60. Розкрийте основні положення Конституції УРСР 1937 р.

61. Розкрийте основні положення Конституції УРСР 1978 р.
62. Розкрийте правові засади приєднання Західної Волині, Східної Галичини, Північної Буковини та частини Бессарабії до складу УРСР.
63. Розкрийте предмет та завдання Історії держави і права України. Назвіть та охарактеризуйте основні підходи до періодизації курсу.
64. Розкрийте причини та зміст першої кодифікації радянського права в Україні.
65. Розкрийте причини, зміст та особливості другої кодифікації радянського права.
66. Розкрийте процес розвитку цивільного та цивільного процесуального права на українських землях у складі Російської імперії.
67. Розкрийте риси адміністративного, цивільного, сімейного та житлового права в 70-80-х рр.
68. Розкрийте систему військово-адміністративних органів та управління Запорозької Січі. Охарактеризуйте систему судів на Січі.
69. Розкрийте суспільно-політичний устрій Скіфської держави. Охарактеризуйте джерела та риси права Скіфії.
70. Розкрийте сутність і основний зміст реформ другої половини ХІХ ст. та особливості їх проведення на Україні.
71. Розкрийте характерні особливості державно-правового розвитку України у повоєнний період та період “десталінізації”.
72. Розкрийте характерні риси права УСРР у 20-х рр.
73. Складіть схему судових установ Великого князівства Литовського. Розкрийте зміст судової реформи середини ХУІ ст. Додайте до цього характеристику судових установ.
74. У законодавчій діяльності Центральної Ради простежується два періоди. Розкрийте їх зміст і особливості.
75. У чому полягали зміни державно-правового статусу УРСР наприкінці 80-х – початку 90-х рр.? Якими законодавчими актами вони стверджувалися?
76. У чому полягали особливості правової системи Запорозької Січі? Розкрийте джерела та риси права Запорозької Січі.
77. Як відбувався процес реформування судово-прокурорської системи та створення правоохоронних органів Гетьманату ?
78. Який характер мав судовий процес на Русі ? Охарактеризуйте основні процесуальні дії та судові докази.
79. Яким чином прийшов до влади П. Скоропадський? Дайте правову характеристику режиму Гетьманату. Розкрийте повноваження центральних та місцевих органів влади й управління Української держави.
80. Якими факторами був зумовлений процес виникнення Давньоруської держави ? У чому полягає наукова неспроможність норманської та пантюркської теорій походження державності у східних слов'ян ?
81. Які види покарань застосовувалися за злочини в Київській Русі ?
82. Які зміни в державному статусі УСРР відбулися в наслідок утворення Союзу РСР? Охарактеризуйте побудову за конституціями 1919 р. та 1929 р. центральних і місцевих органів влади й управління та їхні повноваження.
83. Які зміни в органах влади й управління України відбулися за Конституцією УРСР 1978 р. На підставі яких законодавчих актів відбулося завершення централізації судових та правоохоронних органів. Охарактеризуйте цей процес.
84. Які зміни відбулися у цивільному та цивільно-процесуальному законодавстві після війни та у період десталінізації? Охарактеризуйте Цивільний та Цивільний процесуальний кодекси УРСР 1963 р.
85. Які зміни у державному устрої України характерні для 30-х років ? Складіть порівняльну схему центральних і місцевих органів влади й управління за Конституціями 1929 та 1937 рр. Розкрийте повноваження цих органів.

86. Які зміни у кримінальному та кримінально-процесуальному законодавстві були спричинені реформуванням суспільства й держави наприкінці 80-х – початку 90-х рр.?
87. Які зміни у кримінальному та кримінально-процесуальному праві відбулися під час війни?
88. Які зміни у трудовому та колгоспному праві відбулися під час війни?
89. Які зміни у цивільному та цивільному процесуальному праві відбулися під час війни?
90. Якою державою мала стати Україна за Конституцією УНР ? Розкрийте зміст та структуру Конституції УНР.

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ:

Для організації освітнього процесу використовується комп'ютерна техніка, мультимедійні проектори та методичні матеріали.

Підручники та посібники.

Базові конспекти лекцій.

Лекції на електронних носіях.

Матеріали для самостійного вивчення на електронних носіях.

Вивчення дисципліни студентами передбачає вміння використовувати різні інформаційні ресурси – опубліковану літературу (нормативні документи, підручники, Навчальні посібники, наукові періодичні та монографічні видання, словники, довідники тощо), методичну літературу та Інтернет-джерела навчальна платформа Moodle.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

Підручники, Навчальні посібники та монографії

Безклубий І. А., Гриценко І. С., Шевченко О. О. та ін. Історія українського права : навч. посіб. [Електронний ресурс] ; за ред. І. А. Безклубого. К. : Грамота, 2010. 336 с. URL: <https://lawbook.online/prava-derjavi-istoriya/istoriya-ukrajinskogo-prava-posibn-bezklubiy.html>

Захарченко П. П. Історія держави та права України : підруч. [Електронний ресурс]. К. : Атіка, 2005. 368 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0000819

Іваненко А. Місцеві судові установи, адвокатура та нотаріат в системі окупаційного апарату влади Райхскомісаріату «Україна» та військової зони окупації (1941 – 1944 рр.): соціально-правові виміри: монографія. Чернігів: ПАТ «ПВК» Десна», 2020. 486 с.

Іванов В. М. Історія держави і права України : Підручник. К. : МАУП, 2007. 552 с.

Історія держави і права України. Курс лекцій / В.М. Щербатюк (кер. авт. кол.), П.П. Захарченко, О.В. Кузьминець та ін.; за ред. В.М. Щербатюка. – К.: Видавництво «Фенікс», 2018. – 496 с.

Історія держави та права України (схеми та таблиці): навчальний посібник / О. В. Шкуратенко, Д. І. Курас та ін. Київ: «Видавництво Людмила», 2020. 170 с.

Історія держави та права України. **Мультимедійний навчальний посібник** / О.І.Анатольєва, І.В.Блінова, М.А.Дзюба, Н.О.Дорошук, Є.С.Дурнов, Ю.В.Кривицький, В.В.Крижна, Д.І.Курас, В.З.Прус, Н.Ю.Романишин, Ю.В.Сокур, О.В.Шкуратенко, В.М.Щербатюк //2020.

Історія держави та права України: підручник для курсантів та студентів вищих навчальних закладів / О. М. Бандурка, М. Ю. Бурдін, О.М. Головка та ін. ; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків: Майдан, 2018. 616 с.

Кульчицький В. С., Тищик Б. Й. Історія держави і права України : підруч. для студ. вищ. навч. закл. [Електронний ресурс]. К. : Ін Юре, 2008. 624 с. URL: <https://coollib.com/b/321650/read>

Терлюк І. Я. Історія держави і права України : навч. посіб. [Електронний ресурс]. К. : Атіка, 2011. 944 с. URL: <https://westudents.com.ua/knigi/418-storya-derjavi-prava-ukrani-terlyuk-ya.html>

Шевченко А. Є. Історія держави і права України: навчально-методичний посібник. Вінниця: ТОВ «Твори» 2020. 688 с.

Джерела

Конституції і конституційні акти України. Історія і сучасність. (До 15-річчя Конституції України і до 20-ї річниці незалежності України) / Упоряд.: І. О. Кресіна, О. В. Батанов ; від. ред. Ю. С. Шемшученко. 3-є вид. К. : Юридична думка, 2011. 328 с.

Хрестоматія з історії держави і права України : навч. посіб. / Упоряд.: А. С. Чайковський (кер.), О. Л. Копиленко, В. М. Кривоніс та ін. К. : Юрінком Інтер, 2003. 656 с.

Інформаційні ресурси

Національна бібліотека ім. В. І. Вернадського. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ubuv.gov>

Національна парламентська бібліотека. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.uplu.kiev.ua>

Державна науково-технічна бібліотека України (Київ). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.gutb/ u-t/ org/>

Одеська державна наукова бібліотека ім. М. Горького. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ognb.odessa.ua>.

Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://korolenko/kharkov>.

Vuzlib. Економіко-правова бібліотека. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://vuzlib.net>.

Бібліотека **Київського Національного університету будівництва і архітектури**. - [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://library.knuba.edu.ua/>

Освітній портал **Київського Національного університету будівництва і архітектури**. [Електронний ресурс]. Режим доступу: org2.knuba.edu.ua/